

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE EKONOMİK KRİTERLER

Economic Criteria of The European Union

Prof. Dr. Belgin AKÇAY*

GİRİŞ, I. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE EKONOMİK KRİTERLER, A. Kopenhag Ekonomik Kriterleri, 1. İşleyen Bir Piyasa Ekonomisinin Varlığı, 2. Birlik İçinde Piyasa Güçleri Ve Rekabet Baskısı İle Başa Çıkabilme Kapasitesi, B. Maastricht Kriterleri, 1. Fiyat İstikrarı Kriteri, 2. Döviz Kuru Kriteri, 3. Devletin Mali Durumu, 4. Faiz Kriteri, II. EKONOMİK KRİTERLERİN KARŞILAŞTIRILMASI, SONUÇ

ÖZET

Avrupa Birliği'nde aday ve üye ülkelerin yerine getirmeleri gereken kriterler belirlenmiştir. Bu kriterlerden bazıları, AB'ye tam üye olmak için, bazıları ise ekonomik ve parasal birlik alanına katılabilmek için gereklidir. AB'ye üye olmak isteyen bir ülke, üç kriteri (siyasi, ekonomik ve uyum) yerine getirmek zorundadır. Bu kriterler, Kopenhag kriterleri olarak bilinmektedir. Diğer kriterler ise, AB'ye üye olduktan sonra ülkenin ekonomik ve parasal birlik alanına dahil olmak için yerine getirmeleri gereken kriterler, Maastrich kriterleri veya yaklaşma kriterleri olarak da isimlendirilmektedir. Kopenhag ekonomik kriterleri, iyi işleyen piyasa ekonomisi ve Birlik içinde piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile başa çıkabilme kapasitesidir. Maastrich kriterleri ise, enflasyon, faiz oranı, döviz kuru kriteri, kamu borcu ve bütçe açığı kriteri gibi makroekonomik göstergelerden oluşmaktadır. Bu çalışmada, bu Kopenhag ekonomik kriterleri ve Maastrich kriterleri incelenecek ve değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Ekonomik Kriterler, Kopenhag Kriterleri, Maastricht Kriterleri, Ekonomik Entegrasyon

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ekonomi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

ABSTRACT

Countries wishing to join the EU have two levels of criteria to need: first to become a member country of the EU and the second set to join the economic and monetary union. To join the EU, a candidate Member State must meet three criteria political, economic and the ability to take on the obligations of membership; these are called as Copenhagen economic criteria. Also, after becoming a member, a country has to fulfill four criteria that are called the Maastricht Criteria or convergence criteria. Some of Copenhagen criteria and Maastricht Criteria are economic criteria. The main indicators in analyzing Copenhagen economic criteria are the existence of a functioning market economy and the capacity to cope with competitive pressure and market forces within the Union, while the Maastricht criteria are composed of major macroeconomic indicators, such as inflation rate, interest rates, exchange rates mechanisms (ERM-II), and government financial positions (budget deficit and government debt). This paper examines and analyses these economic criteria.

Keywords: European Union, Economic Criteria, Copenhagen Criteria, Maastricht Criteria, Economic Integration

GİRİŞ

1945 yılında, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa'yı "bir moloz yığını, bir mezar evi, bir salgın hastalık ve nefret yuvası" olarak betimleyen Winston Churchill'in çare olarak, 19 Eylül 1946'da yaptığı ünlü Zürich konuşmasında bir "Avrupa Ailesini yeniden yaratmayı ve barış, güvenlik ve özgürlük içinde yaşamasını sağlayacak bir yapı...bir tür Avrupa Birleşik Devletleri yaratma"¹ önerisinin üzerinden geçen elli yılı aşkın bir sürede, altı Avrupa ülkesinin öncülüğünde başlayan girişimle, bugün dünyanın en ileri ekonomik bütünleşme aşamasında bulunan bölgesel bir blok, Avrupa Birliği (AB) yaratılmıştır.

Aslında, günümüzde, AB gibi ekonomik ve parasal birlik aşamasında bulunan başka bölgesel bloklar da² mevcuttur. Ancak, parasal birlik sağlamış olan bu bloklar, henüz ekonomik yakınlaşma düzeyi açısından AB'nin çok

¹ Nicholas Moussis, **Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Mega Pres, 2004, s.5.

² Örneğin, Doğu Karayip Parasal Birliği (East Caribbean Monetary Union-ECCU), Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (West African Economic and Monetary Union-WAEMU) ve Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (Economic and Monetary Union of Central Africa -CAEMU). Daha fazla bilgi için Bknz. **Organization of East Caribbean States**, s.2, http://en.wikipedia.org/wiki/Organization_of_East_Caribbean_States (09.09.2004). Paul Masson ve Catherina Pattillo, "Monetary Union in West Africa: An Agency of Restraint for Fiscal Policies?", **Journal of African Economies**, Vol.11, No.3, 2005, ss.387-412.

gerisinde olmalarının yanında uluslararası ekonomide etkin olabilecek ekonomik güce de sahip değillerdir.

Başlangıçta, pek çok Avrupa ülkesi tarafından ütopya olarak görülen girişim, zaman içinde gösterdiği ekonomik performans ve uluslararası ekonomide ulaştığı güç, bu blok içinde yer almayı cazip hale getirmiştir. Artan üye sayısı ile altı üyeli AB, bugün 27 üyeli AB olmuştur. Sonuçta artan üyelik müracaatları, AB'nin genişleme konusunda yeni stratejiler geliştirmesine neden olmuştur.

Nitekim, 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması (MA) ile, üyelik için ideolojik bir sistem tercihi zorunluluğu da getiren AB, Haziran 1993'te gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesinde, katılmak isteyen ülkelerin, bu ideolojik doktrin bağlamında belirlenen bazı kriterleri yerine getirmelerini de kararlaştırmıştır. Kopenhag kriterleri olarak adlandırılan bu kriterler, siyasi, ekonomik ve uyum olmak üzere üç grupta toplanmaktadır.

AB'de, aday ülkelerin tam üye olabilmek için yerine getirmeleri gereken bu kriterlerin yanında, halihazırda AB üyesi olan ülkelerin de yerine getirmeleri gereken kriterler vardır. Maastricht kriterleri olarak bilinen bu kriterler, üye ülkelerin ekonomilerinde yakınlaşma ve uyumlaşma sağlamak suretiyle bir ekonomik ve parasal birlik (EPB) alanının oluşturulması ve AB'ye yeni üye olan ülkelerin oluşturulan EPB alanına dahil olabilmeleri için sahip olmaları gereken ekonomik ortamı ifade eden ekonomik göstergeleri kapsamaktadır.

Bu çalışmada amaç, AB'de ekonomik kriterlerinin incelenmesidir. Bu bağlamda önce, AB'nin tam üyelik için ve üyelik sonrasında yerine getirilmesi gereken kriterlerden ekonomik nitelikte olanların ortaya çıkış nedenleri ve özellikleri incelenecektir. Daha sonra, bu kriterlerin mukayesesi yapılarak kriter olarak konuldukları zamanda amaçlanan hedeflere ulaşmada etkilerinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

I. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE EKONOMİK KRİTERLER

Öncelikli olarak Avrupa kıtasında barış ve güvenliğin sağlanmasında, taralar arasında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini yöntem olarak seçen altı Avrupa ülkesinin girişimi ile, 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak oluşturulan ve bugün Avrupa Birliği (AB) olarak anılan ve dünyanın en ileri ekonomik bütünleşme aşamasındaki bölgesel blok olan AB, kuruluşundan bugüne kadar altı genişleme süreci³ yaşayarak 27 üyeli bir

³ Birinci genişleme 1973 yılında, Danimarka, İngiltere ve İrlanda'nın katılımı ile; ikinci genişleme 1980 yılında Yunanistan'ın katılımı ile; üçüncü genişleme 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in katılımı ile; dördüncü genişleme 1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımı ile; beşinci genişleme 2004 yılında Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta, Macaristan, G.Kıbrıs, Polonya, Slovenya ve Slovakya'nın katılımı ile; altıncı genişleme 1 Ocak 2007 tarihinde Bulgaristan ve Romanya'nın katılımı ile gerçekleşmiştir.

birlik haline gelmiştir. AB'nin zaman içinde gösterdiği ekonomik performans ve uluslararası ekonomide ulaştığı güç, bu blok içinde yer almayı cazip hale getirmiştir. Artan üyelik müracaatları, AB'nin genişleme konusunda yeni stratejiler geliştirmesine ve başlangıçta belirlenen AB'ye katılım koşullarının gözden geçirilerek yeni koşullar getirilmesine neden olmuştur.

Başlangıçta, AB'ye tam üyeliğe kabul edilmek için Roma Antlaşması'nın 237. maddesine göre, sadece Avrupa Devleti olma koşulunu sağlamak yeterli iken, Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin (MDAÜ) üyelik müracaatı ile AB, üyelik koşullarının daha ayrıntılı hale getirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Nitekim, üyelik koşulları,⁴ 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması (MA)'nın 49. maddesinde daha ayrıntılandırılmıştır. Bu koşullar, MA yürürlüğe girmeden önce tam üyelik başvurusunda bulunmuş, ancak müzakerelere başlamamış tüm ülkelere de uygulanmaya başlamıştır.

Söz konusu Antlaşma'nın 49.maddesinde, "Antlaşmanın 6(1). maddesinde yer alan ilkeleri sağlayan her Avrupa Devleti, Birliğe üye olmak için başvurabilir..." hükmü yer almaktadır. Antlaşmanın 6(1). maddesinde ise, "Birlik, üye ülkelerde ortak olan özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ilkeleri ve hukuk devleti ilkesi üzerine kurulur" ifadesine yer verilmiştir. Böylece 1993 yılından beri, AB içinde yer almak isteyen bir ülkenin sadece Avrupa devleti olması yeterli olmamakta, aynı zamanda bu ülkenin bir hukuk devleti olması, demokrasiyi garanti altına alması, insan hakları ve temel özgürlüklere saygılı kurumsal yapıya da sahip olması gerekmektedir. Yani aday ülkenin, üyelik başvurusu Avrupa'lı bir devlet olduğu takdirde kabul edilecek, siyasi ve ekonomik doktrin olarak liberalizmin temel ilkelerinin işlediği bir düzene sahip bir ülke olduğu zaman da AB'ye tam üye olabilecektir.

MA ile, üyelik için ideolojik bir tercih zorunluluğu da getiren AB, Haziran 1993'te gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesinde, katılmak isteyen ülkelerin, bu ideolojik doktrin bağlamında belirlenen bazı kriterleri yerine getirmelerini de kararlaştırılmıştır. Kopenhag kriterleri olarak adlandırılan bu kriterler, siyasi, ekonomik ve uyum olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Ayrıca, 1995 yılında yapılan Madrid Zirvesi ile aday ülkelerin idari yapılarını ıslah ederek AB'ye entegrasyonu için uygun koşulları yaratması gerektiğinin altı çizilmiştir. Yani, Avrupa Topluluk mevzuatının ulusal mevzuata aktarılmasının öneminin yanında, daha da önemlisi aday ülke tarafından mevzuatın, uygun idari ve hukuki yapılar aracılığıyla efektif şekilde uygulamaya konmasıdır. Bu koşul, AB'ye

⁴ Accession of New Member States to European Union, http://europa.eu/scadplus/member_states_accession_en.htm (01.10.2007).

üyeliğin gerektirdiği karşılıklı güven ön koşuludur.⁵ AB'de, aday ülkelerin tam üye olabilmek için yerine getirmeleri gereken bu kriterlerin yanında, halihazırda AB üyesi olan ülkelerin de yerine getirmeleri gereken başka kriterler vardır. AB'nin, ekonomik bütünleşmenin daha ileri aşamasına geçme ve ekonomik ve parasal birlik (EPB) alanı oluşturma hedefine yönelmesi sonrasında, bu hedefe tüm üyelerin eş zamanlı olarak ulaşmalarının mümkün olmayacağı idrak edilmiştir.

Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB), çok uluslu entegrasyonun üye devletlerin ortak bir para politikası ve eşgüdümlü ekonomi politikalar uygulamasını gerektiren ileri aşamasıdır. Çok uluslu bütünleşme süreci, bağımsız devletler arasında oluşturulan ortak kurumların gönüllü kurulması ve bu kurumların ortak hedefleri gözeterek ve ortak çıkarlara hizmet eden ortak politikalar geliştirilmesidir. "...İleri düzeyde ekonomik bütünleşme, bu süreçte çok sayıda ülke yer almasına rağmen, aralarındaki bağların kademeli olarak yaratılmasını gerektirir..."⁶ EPB'de, üye ülkelerde ekonomik liberalizasyonun gerçekleşmesi ile güçlü para düşüncesinin yerleştirilmesi arasında çok farklı ilişkiler mevcuttur. Bu durum, AB'nin bir EPB alanı oluşturulmasının tüm üyeleriyle değil aşamalı gerçekleştirilmesi gereğinin idraki ile, hem üye ülkelerin ekonomik yakınlaşmalarını hızlandırmak amacıyla sağladıkları ilerlemelerin somut göstergelerle değerlendirilmesi hem de EPB alanına dahil olacak ülkelerin belirlenmesi amacıyla yönelik olarak bazı kriterlerin hazırlanması sonucunu hazırlamıştır. Üye ülkelerin ekonomilerinde yakınlaşma ve uyumlaşma sağlamak suretiyle bir ekonomik ve parasal birlik (EPB) alanının oluşturulması ve AB'ye yeni üye olan ülkelerin oluşturulan EPB alanına dahil olabilmeleri için ulaşmaları gereken ekonomik ortamı tanımlayan bu kriterler; Maastricht yakınlaşma kriterleri, uyum kriteri ve diğer kriterler olarak gruplandırılabilir. Bu kriterlerden yakınlaşma kriterleri ve diğer kriterler kapsamında belirtilen kriterler de aslında ekonomik nitelikli kriterler olup, uyum kriteri üye ülkelerin mevzuat açısından, ortak para kullanımına, ortak para ve döviz kuru politikalarının uygulanmasına hazırlanmalarını yöneliktir.

Bu nedenle, AB'de ekonomik kriterleri; Kopenhag ekonomik kriterleri ve Maastricht ekonomik kriterleri (yakınlaşma kriterleri)⁷ olmak üzere iki grupta toplanmaktadır.

⁵ http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accession_process/criteria/index_archive_en.htm (12.09.2007).

⁶ Moussiss, **op.cit.**, s.5.

⁷ EPB alanına dahil olma koşullarından, "diğer faktörler" kapsamında yer alan kriterler de, içerik olarak ürün ve sermaye piyasalarının bütünleşmesi, işgücü maliyetleri ve diğer fiyat istatistikleri gibi ekonomik göstergelerin değerlendirilmesidir. Ancak, bu kriterler, EPB alanına dahil olmanın olmaz koşullarından olmadığı ve esnek hareket edildiği için bu çalışmada detayına girilmeyecektir.

ŞEKİL 1

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE EKONOMİK KRİTERLER

KOPENHAG EKONOMİK KRİTERLERİ	MAASTRİCHT YAKINLAŞMA KRİTERLERİ
- İşleyen Piyasa ekonomisi	-Fiyat İstikrarı Kriteri
- Birlik İçinde Piyasa Güçleri Ve Rekabet Baskısı İle Başa Çıkabilme Kapasitesi	-Döviz Kuru kriteri
	-Devletin Mali durumu
	-Faiz Kriteri

A. KOPENHAG EKONOMİK KRİTERLERİ

Bugüne kadar altı genişleme süreci yaşayan AB'nin, 1973 yılında gerçekleşen ilk genişlemesinden 1 Mayıs 2004'deki beşinci genişleme sürecine kadar gerçekleşen AB'nin genişlemelerinde, büyük ölçüde, siyasi ilişkilerin rol oynadığını söylemek yanlış olmaz. Çünkü o dönemde, AB'ye tam üyelik için coğrafi konum itibarıyla Avrupa'lı bir devlet olmak yeterli idi ve günümüzdeki kadar ayrıntılı belirlenmiş kriterler söz konusu değildi. Yani, bugün AB'ye tam üyelik için yerine getirilmesi zorunlu olan Kopenhag kriterleri olarak bilinen kriterleri, katılım için başvuruda bulunan ülkelerin sağlayıp sağlamadığına dikkat edilmemiş ve bu kriterlerin her yıl değerlendirmeye tabi tutulduğu bir süreç izlenmemiştir. Bu durum büyük ölçüde, ilk dört genişlemede aday ülkelerin, mevcut üye ülkelerle benzer siyasi ve ekonomik düzene sahip olmalarından da kaynaklanmıştır.

18. yüzyılın ikinci yarısından, 19. yüzyılın sonlarına kadar dünyaya hakim siyasi ve iktisadi doktrin olma özelliğini taşıyan liberalizm, 20. yüzyılın başlarından itibaren önemini yitirmiştir. 1917 Ekim Devrimi ile sosyalizmin doğuşu ve totaliter rejimlerin hızla artması, 1929 yılında ortaya çıkan Büyük Depresyon, İkinci Dünya Savaşının ardından müdahaleci kapitalizmin doğuşu ve yükselişi gibi nedenler ekonomik düzen olarak serbest piyasa ekonomisine dayalı liberal doktrinin gözden düşmesine neden olmuştur. Bu dönemde, Avrupa kıtasında yer alan ülkeler, siyasi ve ekonomik sistem tercihleri açısından iki gruba (karma ekonomi taraftarları ve merkezi planlama taraftarları) ayrılmışlardır. Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde, liberal sistem yaklaşımını benimseyen AB'nin kurucu ülkelerinde ve diğer Batı Avrupa ülkelerinde sosyal piyasa ekonomisi (karma ekonomi, müdahaleci kapitalizm) tercih edilirken, Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde, sosyalist sistem (merkezi planlama) tercih edilmiştir.⁸

⁸ Çalışma, ekonomik bağlamda değerlendirmeyi hedeflediğinden, liberal sistemin siyasi

1990'lı yılların ilk yarısından itibaren başlayan ve soğuk savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan Avrupa'nın yeniden yapılandırılması ihtiyacı, AB'nin genişleme sürecinin hızlanmasında önemli bir etken olmuştur. Berlin Duvarının yıkılmasından sonra, AB'nin Merkez ve Doğu Avrupa lkeleri (MDAÜ) ile ilişkileri değişime uğramıştır. 1990 öncesinde, Avrupa Birliği ve MDAÜ arasındaki ilişkiler, "birinci ve ikinci kuşak anlaşmaları" denilen ve taraflar arasında ticareti artırmayı hedefleyen Avrupa Toplulukları dönemindeki ikili ticaret anlaşmalarına dayanmakta idi.

Berlin Duvarının yıkılmasından sonra Merkez ve Doğu Avrupa lkeleri ile diplomatik ilişkilerini geliştirmeye başlayan AB, bu ülkelerle 1990'lı yıllarda, Avrupa Anlaşmaları (Europe Agreements) olarak bilinen anlaşmaları imzalamıştır. MDAÜ'leri, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel olarak AB'ye yakınlaştırmayı amaçlayan Avrupa Anlaşmaları, siyasi diyalog oluşturma dışında, AB'nin 1970 yılında Malta ve 1972 yılında Kıbrıs ile imzalanan Ortaklık Anlaşmaları (the Association Agreements) ile benzer alanları kapsamaktadır.⁹

İlk kez, Macaristan, Polonya ve o dönemde geçerli olan adıyla Çekoslovakya arasında Aralık 1990 tarihinde imzalanan Avrupa Anlaşmaları, AB ile bu lkeler arasında kademeli bir serbest ticaret alanı oluşturmayı, ekonomik ve teknik işbirliğini geliştirmeyi ve meşru bir siyasi diyalog zemini oluşturmayı hedeflemiştir. Avrupa Anlaşmaları, zaman içinde Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya ve Slovenya ile de imzalanmıştır. Çekoslovakya ile imzalanan anlaşma da ek Cumhuriyeti ve Slovakya ile her bir ülkeyi tek tek muhatap olarak yenilenmiştir.

Avrupa Anlaşmaları'nın hem AB tarafında hem de ilgili ülkelerin parlamentolarında onaylanarak yürürlüğe girmesinin zaman alacağı düşünceinden hareketle, bu anlaşmaların ticari hükümleri Geçici Anlaşmalar'la (Interim Agreements) önceden yürürlüğe sokulmuştur. Geçici Anlaşmalar, serbest ticarete geçişi kolaylaştırmak üzere, en fazla 10 yıllık bir geçiş dönemini kapsayan ve sonunda gümrük ve diğer eş etkili vergilerin kaldırılmasını öngören anlaşmalardır.¹⁰

AB'ye tam üye olmak için 1990 yılında başvuran Malta ve G.Kıbrıs'ın ardından, aynı yılın sonunda yapılan Roma Zirvesi'nde alınan kararla mali açıdan desteklenmeye başlanan MDAÜ ile ilişkiler, 21-22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nin ardından yeni bir yola girmiş ve mali

boyutu değil, ekonomik boyutu ile ele alınmaktadır.

⁹Daha fazla bilgi için Bknz. **Documents Concerning the Enlargement Process with the Fifth Enlargement Countries**, s.1, http://ec.europa.eu/enlargement/key_documents/index_archive_en.htm (19.09.2007). İKV, **Avrupa Anlaşmaları**, <http://www.ikv.org.tr/sozluk.php?l=A>, (19.09.2007).

¹⁰ Murat, Kavalalı, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 2003, s.26.

yardım ve ticaret anlaşmalarının ötesine geçmiştir. İlk defa, MDAÜ için tam üyelik yolunun açık olduğu belirtilmiştir. Ancak, bu defa AB'nin genişleme süreci farklı boyutta ele alınmıştır. Çünkü, ilk dört genişlemede yer alan ülkelerden farklı olarak, AB ilk kez, 40 yılı aşkın süre farklı ekonomik düzenin işlediği ülkelerle bir genişleme yaşayacaktı. Bu nedenle, AB açısından başta gelen sorun, bu ülkelerin mevcut AB ülkelerinin ekonomileri ile uyum sağlamaları konusu idi. Giderek daha liberal ekonomik sisteme sahip olan ülkelerden oluşan Birlik, ilk defa tam üyelik sürecinde farklı yol izlemek durumunda kalmıştır. İkinci Dünya savaşı sonrasında, merkezi planlamanın uygulamada olduğu bu ülkelerin, mevcut ekonomik düzenlerini değiştirerek liberal ekonomik düzene geçmeleri gerekmekte idi. Nitekim, Kopenhag Zirvesinde AB'ye tam üye olmak isteyen MDAÜ'nin AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunabilecekleri belirtilirken, ayrıca bu ülkelerin uymaları gereken koşullar ve üyelik öncesinde adı geçen ülkelerde geçiş sürecinin değerlendirilmesine ilişkin kriterler saptanmıştır. Bu kriterler, "Kopenhag Kriterleri" olarak anılmaktadır. Daha sonra yapılan, Essen Zirvesi (Aralık 1994), Cannes Zirvesi (Haziran 1995) ve Madrid Zirvesinin (Aralık 1995) sonucunda, tam üye olmak isteyen MDAÜ'nin AB'ye giriş prosedürü ve genişlemenin nasıl finanse edileceği konusunda karar verilmiştir.¹¹

Kopenhag kriterleri, siyasi, ekonomik ve uyum kriterleri olmak üzere üç grupta toplanmaktadır.¹²

-Siyasi kriter: Üyelik, aday ülkenin hukuk devletini, insan haklarını, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını ve demokrasiyi garanti altına alan bir kurumsal istikrarın gerçekleştirilmesini gerektirmektedir.

-Ekonomik kriter: Üyelik, hem işleyen bir piyasa ekonomisinin hem de Birlik içerisindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskıyla başa çıkacak bir kapasitenin varlığını gerektirmektedir.

-Uyum kriteri: Üyelik, siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına bağlı kalmayı içeren üyelik yükümlülüklerini üstlenme gücü gerektirmektedir.

Avrupa Komisyonu, geniş bir alanı ilgilendiren Kopenhag Kriterlerine uyum sürecinde mutad raporlar yayınlamaktadır. "İlerleme Raporları" başlığını taşıyan bu raporlar, adaylık sürecinde olan her ülke için yılda bir kez olmak üzere, aday ülkenin talebine bağlı olmaksızın müzakere süreci tamamlanıncaya kadar hazırlanmaktadır. Bu sürecin önemli bir parçasını, Topluluk hukukunun gereklerinin aday ülkelerin yasal sistemlerine dahil

¹¹ **Resolution on the Financing of the Enlargement of the European Union**, <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ.do?uri=CELEX:51996IP0353>, (05.05.2004).

¹² **Conclusions Of The Presidency, European Council in Copenhagen 21-22 June 1993**, <http://europa.eu.int> (30.10.2007).

edilmesini de içeren Topluluk Müktesabatının (acquis communautaire) uygulanması oluşturmaktadır. AB'de ekonomik ve parasal birlik söz konusu olduğundan, katılım öncesinde Topluluk Müktesabatının yasal alanda uygulamaya konması aşağıda sıralan konuların gerçekteşmesini gerekli kılmaktadır;

-Üye ölkeler arasında ve üçüncü ölkelere karşı sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini engelleyen yasal hükümlerin ortadan kaldırılması (ATKA 56. maddesi.)

-Kamu finansmanını ve ayrıcalıklı katılmayı yasaklayan yasal hükümlerin benimsenmesi (ATKA 101 ve102. maddeleri.)

-Merkez bankasının bağımsızlığı konusunda ulusal merkez bankaları ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılması (ATKA'nın 108. maddesi ve bu Anlaşmaya sonra eklenen AMBS/AMB Protokolü 14/2 maddesi.)

-Finansal sektör için daha güvenilir bir yasal ortamın yaratılması

Yukarıda sıralanan konular, AB'nin 15 üyeli olduğu dönemde, üç aşamada gerçekleştirilmesi hedeflenen EPB alanının oluşturulmasında, bu sürecin birinci aşamasında (1 Ocak 1991-31 Aralık 1993) 15 üyenin yerine getirmeleri gereken yükümlölüklerle örtüşmektedir.¹³

AB ve MDA ölkelerinin ticari ve ekonomik ilişkilerinde tam üyelik öncesi stratejilerin belirlenmesi açısından bir diğer önemli adım olan Essen Zirvesi sonucunda, MDAÜ'nin Tek Pazara entegrasyonu için hazırlık niteliğindeki Beyaz Kitabın (White Paper) çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu belge, Tek Pazar'ın genel yapısını belirlerken, rekabet politikalarının Pazar'ın sağlıklı işleyebilmesi için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Altı bölümden oluşan belge, bölge ölkelerinin ekonomi politikalarını Tek Pazar mevzuatına uyumlaştırırken karşılaşılabilecekleri olası sorunları ortaya koymasıyla da oldukça dikkat çekicidir. Genel hatlarıyla açıklanan ekonomik yaklaşma ölçütleri, belgenin Ekler kısmında sektörel bazda da ele alınmıştır.¹⁴ Beyaz Kitap'ta yaratılan şartlar, Avrupa Anlaşmaları'nda ve Geçici Anlaşmalar'da olduğu gibi yine MDA ölkeleri lehine "asimetrik" bir durum yaratmaktadır. Bu asimetri, MDA ölkelerinin AB ile imzaladıkları anlaşmalarda farklı yükümlölüklere sahip olmaları ya da yükümlölüklerini aşamalı bir geçişle daha geç yerine getirmeleri olarak anlaşılmalıdır. Örneğin, Macaristan ve Polonya'nın anlaşmaları imzalandıktan 2 yıl sonra yürürlüğe girmiştir. Hemen tüm ölkeler, çeşitli başlıklarda uzun geçiş süreçleri istemiştir. Bu aşamalar sırasında, AB tarafı anlaşmadaki yükümlölüklerine sadık kalmıştır.

¹³ Daha fazla bilgi için Bknz.Belgin Akçay, "Avrupa Para Sisteminden Ekonomik Parasal Birliğe", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**. Kasim.2006. s.19.

¹⁴Kavalalı, **op.cit.**, s. 26.

AB'ye tam üyelikte olmazsa olmaz koşullardan birisi olan Kopenhag ekonomik kriteri iki boyutu içermektedir. Birinci boyutu, aday ülkenin ekonomik sistem olarak liberal ekonomik sistemi benimsemiş olması ve uygulamaya geçirmiş olmasıdır. İkinci boyutu ise, aday ülke ekonomisinin istikrarlı ve rekabet gücü yüksek bir ekonomiye sahip olmasıdır. İşleyen piyasa ekonomisi ile "...bireyciliğe dayalı, bireylerin siyasal ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, piyasa ekonomisinin tabii işleyişine bırakılarak, devletin ekonomiye müdahalelerinin en az düzeye indirildiği bir ekonomi yani liberal bir ekonomi"¹⁵ kastedilmektedir. Bu kriterlere ilişkin gösterilen ilerlemeler, aday ülke ekonomisinin tam üyelik gerçekleştiğinde Birlik piyasasında karşı karşıya kalacağı rekabet baskı ile başa çıkabilecek bir kapasiteye sahip olmasına zemin kazılayacaktır. Yani, aday ülkenin ekonomisinin istikrarlı yapıya, öngörülebilir bir ortama ve rekabet edebilme gücüne sahip olması, aday ülke ekonomisinin ajanlarına AB üyesi olduktan sonra Birlik içinde karşı karşıya kalacağı rekabet baskısına dayanma direnci sağlayacaktır.

1. İşleyen Piyasa Ekonomisinin Varlığı

İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı, her şeyden önce AB'ye tam üye olabilmek için başvuruda bulunarak adaylık statüsü kazanan ülkenin ekonomik düzeninin liberal ekonomiye dayalı olmasını zorunlu kılar. Önceki bölümde, 18. yüzyılın ikinci yarısından, 19. yüzyılın sonlarına kadar dünyaya hakim iktisadi doktrin olma özelliğine sahip olan liberalizm, 20. yüzyılın başlarından itibaren önemini kaybederken, yerini müdahaleci kapitalizme ve sosyalizme bıraktığı belirtilmişti. Ancak, sosyalizm ve müdahaleci kapitalizm ancak yarım yüzyıl yaşayabilmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında, liberalizm yeniden doğmuş ve yükselmiştir. 20. yüzyıl liberalizmi, Neo-liberalizm olarak adlandırılmaktadır.¹⁶

¹⁵ Liberal ekonomi yerine bazen serbest piyasa ekonomisi, liberalizm, liberalleşme, soysal piyasa ekonomisi, pazar ekonomisi, kapitalizm, serbest ekonomi, açık ekonomi gibi kavramlar kullanılmaktadır. Oysa liberalizm, 17. yüzyılda ortaya çıkmış bir ekonomik ve siyasal doktrin olup, bu kavramları içeren daha geniş boyutlu bir kavramdır. Can Aktan, **Gerçek Liberalizm Nedir?**, T yayımları, İstanbul, 1994, s.11.

¹⁶ 20. yüzyıl liberalizminin (Neo liberalizm) savunucuları arasında, Neo-Avusturya Okulu, Chicago Okulu, Virginia Okulu ve Freiburg Okulu olmak üzere dört iktisat okulu görülmektedir. Neo-Avusturya Okulu'nu kurucusu, F.A. von Hayek'tir. Hayek Liberalizminin temel ilkesi, evrimci rasyonalizm ilkesidir. Yapıcı rasyonalizmi ve spontan sosyal düzeni savunan Neo-Avusturya Liberalleri, devleti ancak sınırlı bazı görev ve fonksiyonlar üstlenmesi kaydıyla meşru bir kurum olarak görürler. Neo liberalizm anlayışının günümüzdeki diğer temsilcisi, Milton Friedman'ın kurucusu olduğu Chicago okuludur. Bu okulun, iki iktisadi doktrini (Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi) bulunmaktadır. İki doktrinde de, klasik liberalizmin sınırlı devlet ilkesini savunurlar. Virginia Okulu'nun liberalizm anlayışı Sözleşmeciler Liberalizm olarak bilinir. James M. Buchanan'ın kurucusu olduğu bu okulun, öğretisi Kamu tercihi ve Anayasal İktisat'tır. Diğerlerinden daha belirgin iki temel ilkesi, anayasal sınırlı devlet ve yapıcı rasyonalizmdir. Freiburg Okulu liberalizmi (ORDO liberalizmi), doğal düzen anlayışını

Liberalizm, ekonomik sistem olarak piyasa ekonomisini savunur. Piyasa ekonomisi ya da kapitalizm olarak da adlandırılan liberal ekonomik düzen, rekabete dayalı, kârı esas alan, özel mülkiyet, miras, sözleşme yapma, teşebbüs ve tercih özgürlüğünün güvence altına alınmış olduğu ve devletin fiyat mekanizmasının işleyişine en az düzeyde müdahale ettiği bir ekonomik sistem modelidir.¹⁷ Liberalizmin, liberal ekonomik düzen ve liberal siyasal düzen olmak üzere iki ana temeli vardır.¹⁸ Liberal ekonomik düzenin temel ilkeleri; bireycilik, rekabet, özel mülkiyet, miras, serbest girişim, fiyat mekanizması, ekonomik hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasıdır.¹⁹

1.1. Bireycilik

Serbest piyasa ekonomisi, bireyciliği (individualism) esas alır ve olayları incelerken temel olarak bireyin davranışlarından hareket eder ve temel ilkelerinden birisi, “özel çıkarın maksimizasyonu” ilkesidir. Kutsal olan, devlet ya da diğer organik birimler değil, rasyonel ve tutarlı tercihlerle sahip olan bireydir. Bireylerin rasyonelliği, onların faydalarını ve özel çıkarlarını maksimize edecek tercihlerde bulunmalarını sağlar. Bireylerin tercihlerinde, rasyonel düşünme, karar verme ve bireysel çıkarın maksimizasyonunun önemli rol oynadığı *Homo Economicus* (ekonomik insan) motifi hakimdir. Bu motife göre, ekonomideki karar birimleri (üreticiler ve tüketiciler), ekonomik faaliyet ve kararlarında, kendi özel çıkarlarını maksimize etmeye çalışırlar. Piyasaya mal ve hizmet arz eden üreticiyi,

eleştirerek yasal-kurumsal düzenin önemini vurgularlar. Ordo liberallerine göre, serbest piyasa ekonomisi diye bir sistem söz konusu olamaz. Devletin piyasa ekonomisine aktif ve fonksiyonel müdahaleleri gereklidir. Bu nedenle, önerdikleri sistem, sosyal piyasa ekonomisidir. Kurucuları arasında, Walter Eucken ve A. Muller Armack sayılabilir. Günümüzdeki diğer liberalizm anlayışı Libertanizm (Anorka-Kapitalizmi)'dir. Devlete şiddetle karşı çıkan ve pür piyasa ekonomisini savunan bu anlayışın temsilcileri arasında, Murray Rothbard ve David Friedman, Ayn Rand ve Robert Nozick sayılabilir. Görüldüğü gibi, tek bir liberalizm değil, liberalizmler bulunmaktadır. Aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar aslında ilkeler yönünden söz konusudur. Daha fazla bilgi için Bknz.. Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994,ss.39-204. Asar Lindbeck,**Piyasa Ekonomisi ve Demokrasi**, Çev. Şahin Alpay, Bilgi ve Toplum Yayınları. Ankara. 1985.ss.29-89, Taner Berksoy, “Piyasa Ekonomisi Kurgusu ve Kamu Müdahalesi”, **Gülten Kazgan'a Armağan Türkiye Ekonomisi** (İçinde). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, ss.165-178.Mark Skousen, **Modern Devletin İnşası**. Çev. M.Acar ve Diğerleri. Liberte Yayınları, Ankara. 2003. ss.506-516. Aktan, **op.cit.**, ss.51-56.

¹⁷ Andrean Smith&Alena Rochovska, "Domesticating Neo-liberalism: Everyday Lives and Geographies of Post-socialist Transformations".**Geoforum**, Vol.3, 2007, ss.2-6.Aktan, **ibid.**, ss.13-15.

¹⁸ Konumuz gereği siyasal boyutuna girilmeyecektir.

¹⁹ Bu bölüm, Andrew Schotter, **Free Market Economics**, İkinci Baskı, Basil Blackwell, Massachusetts. USA, 1990. Güneri, Akalın, **Türkiye'de Piyasa Ekonomisi'ne Geçiş Süreci ve Ekonomik Kriz**. TİSK Yayınları, 2002. Ankara. Erdal Ünsal, Mikroiktisat, Siyasal Kitabevi, 2003. Frank Hartwich at al, “Chain Development Context of Market Liberalization” , **Conference on International Agricultural Research for Development Stuttgart-Hohenheim, October 11-13, 2005**.Aktan, **op.cit.** faydalanılarak hazırlanmıştır.

üretimde ya da yatırımda bulunmaya iten çıkar motivasyonu “kâr”dır. Üretici kâr etmeyeceği bir alanda üretim ya da yatırım yapmaz. Ancak, üretici kâr peşinde koşarken toplum çıkarına da hizmet eder. Adam Smith’in “görünmez el” adını verdiği özel çıkar maksimizasyonu, sonuçta toplumsal yarara dönüşür.

Aynı şekilde tüketici, kendisine en çok fayda sağlayacak, kaliteli ve ucuz malı satın almaya gayret eder. Tüketici için, mal ve hizmeti kim satarsa satsın (ister kamu ister özel sektör firması), önemli olan ona sağlayacağı faydadır. Sonuçta, üretici ve tüketici kendi çıkarı için hareket eder, böylece kendi çıkarını gözeterek, toplumun çıkarına hizmet etmiş olur. Serbest piyasa ekonomisinde, toplumsal çıkar, ancak özel çıkar maksimizasyonu ile mümkün olabilir. İnsan yaradılışı dolayısıyla en başta kendi çıkarını ve yararını düşünür, yaradılışı nedeniyle en son düşüneceği şey ise, “toplum çıkarı (toplum yararı)”dır.

1.2. Özel Mülkiyet

Serbest piyasa ekonomisinin ikinci önemli ilkesi, özel mülkiyetin mevcudiyetidir. Mülkiyet hakları, bir iktisadi sisteme damgasını vuran en önemli kurumsal yapı taşıdır. Eğer, özel mülkiyetin kapsamı, üretim araçları ve ürünleri ile fikri mülkiyet haklarına kadar genişletilmiş ve hukukun ve sosyal ahlâkın himayesini kazanmış ise, serbest piyasa ekonomisinden bahsedilebilir. Piyasa ekonomisinin temelinde, mülkiyet hakları ve bunlara bağlı çalışma, risk alma, tasarruf etme v.b piyasa güdülerini yatar. Bir serbest piyasa ekonomisinde mülkiyet haklarının mevcudiyeti iki işlevi yerine getirir. Birincisi, mülkiyetin devredilebilir olması nedeniyle piyasa güdülerini aracılığıyla üretimin güdülenmesi yani milli gelirin oluşması ve artmasıdır. İkincisi ise, mülkiyet haklarının tesisi ile bir üretim faktörü olarak sermayenin ortaya çıkmasıdır.

Bir serbest piyasa ekonomisi içerisinde özel mülkiyet ne kadar özendirilmiş ve korunmuş yani servet ne kadar tabana yayılmış ise, bireyler bu ölçüde ekonomik risklere (işsizlik, hastalık ve yaşlılığa) karşı sigortalanmış demektir. Kısacası, özel mülkiyetin geliştirilmesi ya da servet birikimi sosyal güvenliği ve refah devletini gereksiz kılar. Bireyin özgürlüklerinin maddi temelini oluşturan özel mülkiyetin hacmi genişledikçe devletin yetkileri sınırlanarak, hukuk devleti yaratılır. Dolayısı ile liberallerin, piyasa ekonomisini tercih etmelerinin nedeni bireyin özgürlüklerini güvence altına almasıdır. Özel mülkiyet olmadan piyasa ekonomisi, piyasa ekonomisi olmadan da müteşebbis olmaz. Yani, piyasa ekonomisi ve müteşebbisler, kendi varlıklarını özel mülkiyet kurumuna borçludurlar.

1.3. Rekabet

İşleyen bir piyasa ekonomisinin önemli göstergelerinden birisi, ekonomideki her türlü mübadelenin rekabet ortamında gerçekleşmesidir. Böyle bir ortamda, hem üreticiler hem de tüketiciler kendi aralarında rekabet halinde olurken, en düşük fiyatlarla ve en yüksek kaliteyle tüketicinin talep ettiği malları piyasaya arz eden firmalar ile bu ürünlere bir bedel ödeyen tüketiciler arasında da büyük bir rekabet söz konusudur. Rekabet, mübadele özgürlüğü arttıkça artacaktır. Bu nedenle, rekabetin var olabilmesi için birinci koşul, piyasaya giriş ve çıkışların serbest olması ve devletçe engellenmemesi, ikinci koşul sözleşme özgürlüğünün mevcudiyetidir. Rekabetin varlığı, mülkiyet haklarının devredilebilir olmasını, bütçede katı sınırı ve piyasa ekonomisinin katı disiplinini sağlayan unsurlardır. Dolayısıyla, piyasa güçlerinin ve karar birimlerinin işlevlerini denetleyen, rekabet kurumudur. Çünkü, rekabetin varlığı maliyetleri devamlı surette denetleyerek ve piyasa mekanizmasını iyi işleyişi ile aşırı kârları kaldırarak, üretimin minimum maliyetle yapılmasını ve sonuçta tüketicilerin ihtiyaçlarını en düşük maliyetle karşılamalarını yani piyasanın etkin işleyişini sağlar.

1.4. Teşebbüs Özgürlüğü

Serbest piyasa ekonomisinin temel ilkelerinden bir diğeri, teşebbüs özgürlüğünün, dolayısıyla müteşebbisin var olmasıdır. Müteşebbis ve teşebbüs özgürlüğünün doğal ortamı, serbest piyasa ekonomisidir. Müteşebbis, özel mülkiyetin tesisi ile sermaye faktörüne piyasa aracılığıyla kavuşur. Sonuçta, ticarete konu olan mal hacmi birkaç misli artarak kaynakların etkin dağılımını sağlar ve üretimin finansmanı için olanaklar yaratır.

Teşebbüs özgürlüğünün ilk koşulu, rekabet hakkı olup bunun altında yatan ise, öncelikle piyasaya giriş ve çıkışın serbest olması ve sözleşme yapma özgürlüğüdür. Teşebbüs özgürlüğünü bir ekonomide sınırlayan başlıca unsurlar arasında, devletin piyasaya her türlü müdahale girişimi (KİT'ler ve KİT yöneticilerinin varlığı, gelir ve fiyatlar politikası, artan oranlı vergi sistemleri ve aşırı vergi yükü, sosyal refah devleti hizmetlerinin bedelsiz arzı, haksız rekabet yaratan teşvikler, aşırı vergi yükü, yaygın sosyal refah devletinin hizmetleri, ve yüksek güvenlik yükü, yapılan düzenlemelerle piyasalara giriş ve çıkışa ait formalitelerin artması sonucu rekabetin kısıtlanması), müdahalenin niteliğine göre bürokratin, kısmen veya tamamen müteşebbisin yerine ikame edilme çabası, yasal monopollerin mevcudiyeti ve özel mülkiyetin sınırlı olması ve devletçe himaye görmemesi, sözleşmelerin yerine getirilmesinde devletin yaptırım gücünün yokluğu, toplumda, genel olarak medyada, sendikalarda ve meslek odalarında özel teşebbüse ve özelleştirmeye muhalif ideolojilerin egemen olması, eğitim programlarında piyasa ekonomisinin ve müteşebbisin rolü

konusunda öğrencilerin ve kamuoyunun aydınlatılmaması sayılabilir. Müteşebbisi yaratan kâr güdüsü, kâr güdüsünü bünyesinde saklayan da özel mülkiyettir. Özel mülkiyet himaye görmemesi, yeterli sayıda müteşebbisin dolayısıyla serbest girişimin olmasını engelleyecektir.

1.5. Fiyat Mekanizması

Bir ekonomide serbest piyasa ekonomisinin varlığının önemli unsurlarından biri, fiyat mekanizmasıdır. İşleyen bir piyasada fiyatlar, milyonlarca tüketicinin subjektif tercihlerinin, piyasa tarafından rekabet ortamında objektif değerlendirmelere dönüşmesiyle ortaya çıkmakta olup kaynakların tahsisinde tüketiciler ve üreticiler arasındaki iletişimin sağlanmasında etkin olan sinyallerdir.

Bu fiyat sinyalleri, bir piyasa ekonomisinde makro ve mikro düzeyde önemli işlevler yerine getirirler.²⁰ Fiyatların makro düzeydeki işlevleri üç grupta toplanabilir. Öncelikle, fiyatlar bedava bilgi aktarırlar. Bir ekonomideki doğal kaynakların, teknolojinin, zevk ve tercihlerin, faktör donanımının durumu hakkında bedel ödemeksizin bilgi aktarırlar. İkinci olarak fiyatlar, bir yandan karşılaştırmalı üstünlüklere göre, ekonomide kaynakları tahsis ederlerken, ekonomide, hangi malın kimin için, ne kadar, nasıl üretileceğini de belirlerler. Üçüncü olarak, ekonomideki gelir dağılımını oluştururlar. Faktör sahipleri, faktör piyasasında üretime soktukları faktör miktarına ve faktör fiyatlarına göre milli gelirden pay alırlar.

Mikro düzeyde ise fiyatlar, finansman sağlanması, etkin kaynak dağılımının sağlanması gibi çok sayıda işlevi yerine getirirler. Öncelikle, fiyatlar alıcılardan tahsil edilen bedeller olarak, üretim ve pazarlama süreçlerinin maliyetlerinin karşılanmasını sağlar. Rekabetçi ortamda oluşan piyasa fiyatları, firmanın etkin kaynak tahsisi için gerekli sinyalleri veririrken, firmanın üretimini mevcut talep arasında paylaştırılmasını ve aşırı talebin tasfiye edilmesine yardım eder.

İşleyen fiyat mekanizması, tüketicinin talep ettiği her malı, piyasada fiyatını ödemeye razı olduğu anda ve her yerde bulabilmesini sağlamaktadır. Fiyatların etkinliğinin sağlanabilmesi için işleyen bir piyasa ekonomisinde, rekabet kurumu, mülkiyet hakları ve sözleşme hukuku, katı bütçe sınırlaması gibi kurumsal örgütlenmelerle güçlendirilmiştir. Aksi halde sadece piyasa güdülerini ile piyasa disiplini sağlanamaz. Piyasa disiplini ise, serbest piyasa örgütlenmesinin tüm başıboş görüntüsüne rağmen, nihai olarak tüketicinin tatmini için çalışılmasını mümkün kılar. Aslında, bencil bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkar arasında, piyasa ekonomisinde uyumu sağlayan *görünmez el* yani fiyat mekanizmasıdır.

²⁰ Akalın, 2002, *ibid*, ss.43-45 (Milton Friedman, **Free to Choose**, Avon, New York, s.43 ve Ray Rees, **Public Enterprise Economics**, London, Wiedenfield, 1986, s.34 'den aktarma).

1.6. Ekonomik Hak Ve Özgürlüklerin Güvence Altına Alınması

İşleyen serbest piyasa ekonomisi, ekonomik hak ve özgürlüklere ve bunların güvence altına alınmasına ihtiyaç duyar. Nitekim, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı için sadece özel mülkiyetin tanınması yeterli olmayıp, devletçe himayesi de gereklidir. Eğer devletin kendisi, bireyin özel mülkiyetine saygı göstermiyor ve ihlal ediyor ise üçüncü kişilerin de tecavüz etmesi mümkündür. Egemenlik kudretini temsil eden bir kurum olarak bazı yetki ve sorumluluklara sahip olan devletin görevi, serbest piyasa ekonomisinin işlerliği için rekabeti teşvik edecek ve aksak rekabeti engelleyecek kuralları belirlemek ve üretici ve tüketicilerin bu kurallar içerisinde hareket etmelerini sağlamak ve bu kuralları ihlâl edenleri cezalandırmaktır. Böylece, bireysel hak ve özgürlüklerin korunabilmesi ve güvence altına alınabilmesi mümkün olabilecektir. Aksi takdirde, piyasaya giriş ve çıkışların serbest olması, özel mülkiyetin mevcudiyeti, serbest girişim, rekabet ortamında fiyatın mekanizmasının işleyişi mümkün olamayacaktır. Sonuçta, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığından söz etmek mümkün olamayacaktır. Bu nedenle devlet, hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasının dışında, piyasaya doğrudan müdahale etmemelidir.

1.7. Sınırlı ve Sorumlu Devlet

İktisadi sistemin niteliğinin belirlenmesinde, özel mülkiyetin konusu kadar nispi kapsamı da önemlidir. Eğer bir ekonomide, özel mülkiyet söz konusu olmakla birlikte ağırlık kamu mülkiyetinde ise, bu durum ekonomik faaliyetlerde kamunun etkin olması, dolayısıyla piyasa mekanizmasının etkin işleyememesi sonucunu yaratır.

Liberaler (Libertanistler hariç), serbest piyasa ekonomisinin etkin işleyişinin sağlanabilmesi için, 'sınırlı ve sorumlu devlet' yaklaşımını benimsemişlerdir. Devletin, adalet, iç ve dış güvenlik, altyapı hizmetlerini üstlenmesi ve diğer mal ve hizmet üretiminin piyasa ekonomisine bırakılması, rekabeti teşvik edecek düzenlemelerin yapılması, para sistemine, mali sisteme, dış ticarete, sosyal güvenlik sistemine ilişkin düzenlemelerin yapılması, eğitim ve sağlık alanında genel politikaların belirlenmesi, piyasa ekonomisinin yetersiz kaldığı alanlarda hizmetlerin yürütülmesi, mal ve hizmetlerin kalite kontrolü ve standardizasyonu gibi hizmetleri yerine getirmesi savunulmaktadır. Sınırlı ve sorumlu devlet yaklaşımı, müdahaleci devlet anlayışına karşıdır. Müdahaleci devlet, eğitim ve sağlık hizmetlerini bizzat sunarken, sınırlı sorumlu devlet sadece eğitim ve sağlık politikalarını belirlemekte ve bu hizmetlerin arzının özel sektöre yapılmasını teşvik etmektedir.

Piyasa mübadelesine ve fiyat mekanizmasının işleyişine devlet müdahalesi kaçınılmazdır. Piyasa ekonomisinin tümüyle bir doğal ahenk düzeni olduğunu ve kendi tabii işleyişine bırakılmasını savunmak güçtür.

Piyasa ekonomisi ideal bir sistem olmasına karşılık temel kurumların işlevsel olmaları için devletin ekonomiye sınırlı bazı müdahaleler yapması gerekebilir. Örneğin, rekabet, piyasa ekonomisinin en önemli ve temel kurumlarından birisidir. Piyasa ekonomisinde tam rekabetin kendiliğinden gerçekleşebileceğini kabul etmek mümkün değildir. Tam rekabetin sağlanabilmesi için, her şeyden önce bazı şartlar gereklidir. Örneğin, piyasada alıcı ve satıcının çok sayıda olması, piyasaya giriş ve çıkışların mümkün olması, ekonomik birimlerin piyasada olan bitenden haberdar olmaları, üretim faktörlerinin ekonominin tüm alanlarına kolayca mobilitesinin sağlanması gibi temel şartlar tam rekabet için gereklidir. Oysa gerçekte yaşamda, tüm bu koşulların varlığını bir arada görmek hemen imkânsızdır. En azından bu nedenle, devletin ekonomiye müdahale ederek rekabete işlerlik kazandıracak bazı önlemler alması gerekir. Ancak, gereken önlemleri almanın dışında devlet, piyasaya doğrudan müdahale etmemelidir. Sonuçta, işleyen serbest piyasa ekonomisi için devletin sınırlı ama sorumlu devlet olması gerekmektedir.

2. Birlik İçinde Piyasa Güçleri Ve Rekabet Baskısı İle Başa Çıkabilme Kapasitesi

Kopenhag ekonomik kriterlerinden ikincisi olan 'Birlik içinde piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile başa çıkabilme kapasitesi' kriterinin yerine getirilmesi, aday ülkede, piyasa ekonomisi düzeninin hakim olmasına ve ekonomik karar birimlerine tahmin edilebilirliğin mümkün olduğu bir ekonomik ortamda kararlarını vermelerini sağlayan istikrarlı makroekonomik koşulların mevcudiyetine bağlıdır.

Bunların yanında, aday ülkenin ekonomisinin rekabet gücünü artıracak ve yoğun rekabetin olduğu Birlik tek pazarında ayakta kalabilmesi için yeterli altyapı olanaklarına ve yeterli miktarda beşeri ve fiziki sermayeye sahip olmasına da ihtiyaç vardır. Bu durumda, ikinci ekonomik kriterin yerine getirilmesi kamu iktisadi teşebbüslerinin yeniden yapılandırmasını ve tüm teşebbüslerin de etkinliklerini artıracak yatırımları yapmalarını gerektirmektedir. Firmaların bu yatırımları yapmaları, hem yurtiçi piyasalarda rekabet gücünü artıracak hem de tek pazara erişim sayesinde ölçek ekonomilerinin avantajından yararlanmalarını sağlayacaktır. Firmaların söz konusu yatırımları yapmaları ise, daha fazla dış finansmana ve daha nitelikli işgücüne ulaşmalarıyla mümkündür. Böylece, yeniden yapılanma ve yenilik (innovation) alanında daha fazla başarılı olacaklar ve AB'ye uyum kapasiteleri de daha yüksek olacaktır. Bu koşulların sağlanması, aday ülkenin katılım öncesinde AB'ye daha ileri derecede entegrasyonu sonucunu hazırlayarak, bu ülke ekonomisinin üyelik yükümlülüklerini daha iyi yerine getirmesini mümkün kılacaktır. Aday ülkenin, entegrasyon derecesindeki artışın önemli göstergelerinden biri, aday ülke ile AB arasındaki ticaret hacmidir. AB üyesi ülkelerle ticaretine konu olan ürünlerin hem hacmi hem de çeşitliliğindeki artış, böyle bir

entegrasyonun mevcudiyetinin ispatı olacaktır.²¹ 'Birlik içinde piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile başa çıkabilme kapasitesi' kriteri, Lizbon Gündeminde²² Avrupa Birliği üyesi ülkelerin ekonomileri için belirlenen hedeflerle de örtüşmektedir.²³

Görüldüğü gibi, ikinci Kopenhag ekonomik kriterinin yerine getirilmesi, aday ülke ekonomisinin rekabet gücünün artmasına bağlıdır. Rekabet gücünün artması ise, yukarıda belirtildiği gibi aday ülke ekonomisinde makroekonomik istikrarın sağlanmasına, etkinliğin artmasına, altyapı olanaklarını iyileşmesine, yeterli fiziksel ve beşeri sermayeye sahip olunmasına, kamu iktisadi teşebbüslerinin yapılandırılmasına, özel girişimcilerin ekonomide verimliliği ve etkinliği artıracak yatırımları artırmalarına, bu yatırımlar için gereken fon ihtiyaçlarını gerektiğinde dış piyasalardan kolaylıkla sağlayabilmelerine, yani gelişmiş ve güçlü bir mali sistemin varlığına ve yenilik alanında özel girişimcilerin daha başarılı olmalarına bağlıdır. Belirtilen bu alanlarda aday ülkenin sağladığı ilerlemeler, ülkenin AB'ye uyum kapasitesini artıracaktır. Aşağıda, aday ülke ekonomisinin rekabet gücünün, dolayısıyla AB'ye uyum kapasitesinin artmasında dikkate alınan yukarıda sıralanan unsurlar açıklanacaktır.

2.1. Makroekonomik İstikrar

Ekonomik faaliyetleri önemli derecede etkileyen temel ekonomik göstergelerde olumlu yönde ve öngörülebilir değişimleri ifade eden ekonomik istikrar, ekonomik faaliyetlerin sağlıklı şekilde yürütülebilmesi ve toplum refahının yükseltilmesi açısından önemlidir. Ekonomik istikrar, "ekonominin mevcut durumunun korunması, denge koşullarının sağlanması, konjonktürel dalgalanmalardan doğan olumsuz etkilerin giderilmesi ve dalgalanmaların hafifletilmesidir. Ekonominin mevcut durumunun korunması ile, ekonominin içinde bulunduğu koşulların daha kötüye gitmesinin engellenmesi ve bu koşulların iyileştirilerek ekonomik büyüme ve gelişmenin sağlanması..."²⁴ kastedilmektedir. Büyüme, fiyatlar genel

²¹ Nitekim Bulgaristan'ın AB ile ticaret hacmi, 1990'lı yılların başında toplam içinde %5 paya sahip iken, 1996'da %35'e 2005'de %53'e çıkmıştır. EC, **Commission Opinion on Bulgaria's Application for Membership of the European Union**, 1997,s. 26, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/dwn/opinions/bulgaria/bu-op_en.pdf (07.10.2007).

²² Lizbon Zirvesinde kabul edilen, Lizbon Stratejisinde belirlenen hedefler; AB'nin gelecek 10 yılda (2000-2010), dünyanın en rekabetçi ve bilgiye dayalı dinamik bir ekonomisi olması, daha fazla istihdam ve daha nitelikli iş yaratan ve daha fazla sosyal uyuma sahip, sürdürülebilir ekonomik büyümeye muktedir olmasıdır. Daha fazla bilgi için Bknz. <http://www.euractiv.com/en/future-eu/lisbon-agenda/article-117510> (20.10.2007).

²³ ECB,1997,**op.cit.**,s.36-39. European Commission. **Turkey 2005 Progress Report**,ss.50-51, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1426_final_progress_report_tr_en.pdf (07.10.2007).

²⁴ Gülşah Doğan, **Avrupa Birliği'ne Katılım İçin Öngörülen Ekonomik Kriterler ve Türkiye**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 2007. Ankara.ss.41-42.

düzeıı, istihdam düzeıı, gelir dağılımlı, dış ödemeler bilançosu, ekonominin borçlanma düzeııne ilişkin makroekonomik göstergelerde büyük sapmaların olmaması ve kabul edilebilir değişimlerin olması, bir ekonominin istikrar içinde olduğunun göstergesidir.²⁵ Örneğin, belli bir dönemde, genel fiyat düzeıinde meydana gelen devamlı ve sürekli artışlar, ekonomide fiyat istikrarının olmadığı ve enflasyon olgusunun yaşandığına işaret eder. Böyle bir ortam, ekonomik faaliyetleri olumsuz etkileyerek ve sınırlı kaynakların yanlış yönlendirilmesine yol açaarak, etkinlik, adil gelir dağılımlı ve büyüme gibi temel ekonomik hedeflere ulaşılmasını engeller.

İstikrarlı bir ekonomi, üretim ve fiyat düzeıinde dalgalanmaların kontrol altına alınmasının mümkün olduğu ve karar birimlerinin üretim, tüketim ve yatırım kararlarını verirken geleceğe yönelik tahminlerde bulunabilecekleri bir ortamı sağlamaktadır. Karar birimleri açaısından öngörülebilir bir ortamın mevcudiyeti, ekonomide belirsizlikleri giderdiği ve güveni artırdığı için makroekonomik istikrarın varlığına işaret eder. Makroekonomik istikrar, aynı zamanda ülkedeki siyasi istikrarın yansımasıdır. Siyasi istikrarın olmadığı bir ülkede, makroekonomik istikrardan söz edilemez. Çünkü, siyasi istikrarsızlık, serbest piyasa koşullarında işleyen bir ekonomide, devletin gereken düzenlemeleri, denetim ve gözetim faaliyetlerini yapmasını engelleyerek, hatta hukuk sisteminin işleyişinde de bazı zafiyetlerin ortaya çıkmasına neden olarak aksak rekabet koşullarının oluşmasına neden olur. Bu nedenle, iyi işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığından söz edebilmek için, makroekonomik istikrarın sağlanması olmazsa olmaz koşuldur.

2.2. Etkinlik artışı

Ekonomik sistemlerin tümünde başta gelen hedef, ekonomik etkinliğin sağlanmasıdır. Aralarındaki fark bu hedefe ulaşmada izlenen yöntem farkıdır. Ekonomide kaynakların, toplum refahını en üst düzeıe çıkaracak şekilde üretim sürecine sokulması ve üretilen mal ve hizmetlerin toplumda bireyler arasında adil şekilde dağılımlının sağlanması ile ekonomide etkinlik sağlanmış olur. Hem kaynak dağılımlında hem de gelir dağılımlında etkinlik sağlanarak ekonomide etkinliğe ulaşılması; ekonomde mevcut kaynaklarla en yüksek üretim düzeıine erişilmesi (üretimde etkinlik) ve üretimde elde edilenin toplum üyeleri arasında en iyi dağılımlının yapılması (bölüşümde etkinlik) demektir. Bir ekonomide, işsiz olup iş arayanların ve kamu iktisadi kuruluşlarında çalışıyor görünüp üretime katkısı olmayanların mevcut oluşu ve atıl durumda olan fabrika ve makine ve teçhizat kapasiteleri, kaynakların tam kullanılmadığının dolayısıyla ekonomide etkinliğin sağlanamadığının örnekleridir. Bu durumdaki ekonomilerde, bir yandan üretimde bir yandan bölüşümde etkinliği artırıcı yolların bulunması gerekmektedir.

²⁵ V.N Balasubramanyam, "Türkiyenin Geleceğine Yatırım" , **Forum İstanbul 10 Mayıs 2003**, ss.4-8. http://www.forumistanbul.com/trk/program/p2003_13_2.doc (10.10.2007).

Makroekonomik istikrar ortamının sağlanması, ekonomik etkinliği artırıcı etki yapan önemli bir unsurdur.

2.3. Altyapı Olanakları

Bir ekonomide, makroekonomik istikrarın sağlanması kadar kalıcılığı, sürdürülebilir olması da önemlidir. Makroekonomik istikrarın kalıcı olmasının şartlarından biri, güçlü altyapıya sahip olmaktır. Altyapı kapsamında, içmesuyu, atıksu arıtma tesisleri, kanalizasyon işleri, barajlar ve göletler, sulama ve drenaj tesisleri, elektrik üretim tesisleri (hidroelektrik, jeotermal, nükleer, rüzgar santralleri, biyoenerji tesisleri), elektrik iletim ve dağıtım hatları, yer altı kablolama işleri, demiryolu, raylı sistem, karayolu gibi. her türlü ulaşım, haberleşme v.b. alanları yer almaktadır. Bu nedenle, gelişmiş ya da gelişmekte olan tüm ekonomilerde, altyapı; üretici ve tüketici olarak yer alan karar birimlerince hem ara malı veya nihai mal (enerji, su v.b.) hem de hizmet (ulaştırma, haberleşme, atık depolama, internet v.b.) olarak talep edilmektedir. Üretici kesim açısından, ihtiyaca cevap veren altyapı tesisleri ve altyapı hizmetlerinin, üretimi kolaylaştırıcı, üretim miktarını artırıcı, üretim maliyetlerini düşürücü, verimliliği artırıcı ve üretim sonrasında üretilen ürünün gerek ülke içinde gerek uluslararası düzeyde pazarlanmasını kolaylaştırıcı çok sayıda işlevi vardır. Tüketici açısından ise, sahip olunan altyapı olanakları (kişi başına elektrik üretimi, kişi başına telefon hattı uzunluğu, yol uzunluğu, içme suyu kaynağı v.b.), ülkenin refah düzeyinin göstergelerindedir.²⁶

Altyapı yatırımları ve hizmetleri ile ekonominin performansı arasında güçlü bir ilişki vardır. Altyapı problemlerini çözmüş bir ülke, sanayileşme ve hayat standardı açısından daha ileri bir aşamaya ulaşabilmektedir. Bu nedenle, bir ülke ekonomisinde ulaşılan gelişme düzeyi ve sağlanan altyapı hizmetleri arasında, çeşitli şekilde karşılıklı bağımlılık söz konusu olmakta; özel sektörde üretim ve verimlilik seviyesinin belirlenmesinde kilit faktör olan altyapı olanakları ve altyapıya ilişkin hizmetlerin kalitesi, ekonominin istikrarının sürdürülebilir olmasını ve uluslararası piyasalarda ülkenin rekabet gücünü etkilemektedir. Dolayısıyla, AB'ye katılım için aday statüsünde bulunan ülke ekonomilerinin Kopenhag ekonomik kriterleri bağlamında değerlendirilmesinde, yeterli altyapı olanaklarına sahip olunması aday ülkede sağlanan gelişmelerin değerlendirmesi açısından önem kazanmaktadır. Çünkü, aday ülkenin yeterli altyapı olanaklarına sahip olarak tam üye olması durumunda, serbest piyasa koşullarında işleyen AB pazarında söz konusu ülkenin rekabet edebilme gücü olumlu etkileneceği gibi, AB pazarındaki rekabet baskısına dayanma gücüne de sahip olması sağlanacaktır. Aksi takdirde, yeterli olmayan altyapı olanakları ve kalitesiz hizmet sunumu söz konusu ülkenin Birlik içinde rekabet gücünü ve

²⁶ FitchRatings. "Public-Private Partnerships: the Next Generation of Infrastructure Finance". Project Finance. August.2004. ss.1-8.

piyasadaki rekabet baskısına dayanma gücünü zayıflatacak, AB tek pazarında haksız rekabete yol açacaktır.

2.4. Beşeri ve fiziki sermaye

Bir ekonominin makroekonomik istikrarının kalıcı olmasında ve uluslararası piyasalarda rekabet gücünün artışı önemli unsurlardan bir diğeri, o ülkenin sahip olduğu fiziksel (makine ve teçhizat, hastane, bina ve fabrika sayısı, yollar, parklar, köprüler v.b.) ve beşeri sermaye miktarı ve kalitesidir. Ülkeler, ekonomilerinin büyümesi, belli bir kalkınma düzeyine ulaşabilmesi için, üretim sürecinde işgücünün verimliliğini olumlu etkileyen fiziksel sermaye stoklarını ve hızla değişen ve gelişen teknolojiye kolay uyum sağlayabilecek ve serbest piyasa koşullarında işleyen bir ekonomide rekabet edebilecek nitelikli işgücünü miktarını artırmaya çabalarlar.

Beşeri sermaye, bireylerin iktisadi faaliyetlere katkıda bulunabileceği bilgi, beceri ve uzmanlaşma özellikleri olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, beşeri sermaye, bireylerin hem emek piyasalarında hem de piyasa dışındaki faaliyetlerde üretkenliklerini artıran eğitim, sağlık, ve iş olanakları bulmak amaçlı yer değiştirmelere yönelik yapılan yatırımlar toplamıdır. Nitelikli beşeri sermayeye sahip olamayan ekonomilerde, sermaye, doğal kaynaklar gibi ülkenin sahip olduğu diğer üretim faktörleri üretime sürecine etkin olarak sokulamadığı gibi atıl olarak kalmalarına da neden olur. Yine beşeri sermayenin niteliğinin artırılmasında, eğitim ve sağlık hizmetleri önemli rol üstlenmektedir.²⁷ Uzun ve sağlıklı yaşam, bilgi düzeyi, eğitim düzeyi ve eğitim harcamalarının ve sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranı gibi göstergeler, beşeri sermayenin niteliğinin ülkeler arasında karşılaştırılmasında kullanılan göstergelerdir.

AB gibi serbest piyasa koşullarının işletildiği ekonomik entegrasyonlara katılma durumunda, entegrasyona dahil olan bazı ülkelerin yeterli fiziksel ve beşeri sermaye stokuna sahip olmamaları, bu ülkelerin rekabet gücünü daha başlangıçta olumsuz etkileyeceği için ekonomilerinde entegrasyondan beklenen refah etkisi yaratacak sonuçlara ulaşılmasını engelleyecek ve yeterli fiziksel ve beşeri sermaye stokuna sahip ülke ekonomileri lehine piyasada doğal tekellerin ortaya çıkması ve haksız rekabet koşullarının yaratılması sonuçları kaçınılmaz olacaktır.

Bu nedenle, rekabet gücü yüksek tek bir Avrupa pazarı yaratmayı hedefine ulaşmak için AB, aday ülkelere katılım öncesi süreçte, mali yardımlar taahhüt etmektedir. Böylece, her bir aday ülke için mutad olarak hazırlanan ilerleme raporlarında aday ülkeleri, eğitim düzeyinde gelişmeler, fiziksel sermaye stokunda büyüme ve fiziksel sermaye stokunu olumlu etkileyebilen doğrudan yabancı sermaye girişleri açısından

²⁷ OECD, "Human Capital", **OECD Insights**, 2007, http://www.oecd.org/topic/0_286.en_2649_34605_1_37451.00.html (05.10.2007).

değerlendirmekte, hem aday ülkenin hem de AB serbest piyasasının işleyişinin tam üyelik sonrasında yukarıda belirtilen olumsuzlukları yaşamaması için, aday ülkenin bu ekonomik güce sahip olması istenmektedir.

2.5. Mali Sektör

Ekonomik kalkınma sürecinde üretimi belirleyen faktörlerin başında ise, finansman gelmektedir.²⁸ Piyasa düzeninin geçerli olduğu ekonomilerde fiyatların oluşumunda etkin olan piyasa mekanizmasının iyi işleyişinde, ülkenin güçlü bir mali sisteme sahip olması çok önemlidir. Ekonomide mali sistem denilince, mali piyasalar, mali kurumlar ve mali araçlar anlaşılmaktadır. Mali piyasalar, fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasalardır. Mali sektörün temel işlevi, fon fazlasını fon ihtiyacı olana aktarmaktır. Ayrıca, mali sistemin diğer işlevleri, fon kullanımını izlemek ve disipline etmek, ödeme sisteminin düzgün işlemlerini sağlamak ve mevcut riskleri fiyatlandırıp yeniden dağıtmaktır.²⁹

Liberal ekonomik düzeni benimsemiş ülkelerde, mali piyasalarda, fon fazlası olan ve arz etmek isteyenlerle fon ihtiyacı olan ve ödünç almak isteyenlerin bir araya gelmesinde, fonların transferinde, fon fiyatının oluşmasında ve kullanılan mali araçlar üzerinde devletin etkinliği sınırlıdır. Devletin görevi, piyasaları düzenleme, denetleme ve piyasalardaki dengenin korunmasına yönelik önlemlerin alınmasıdır. Mali piyasalarda fiyatın oluşumunda devletin müdahalesi söz konusu değildir. Bu nedenle, serbest piyasa koşullarında iyi işleyen mali piyasaların varlığı, para politikasından sorumlu kamu kurumu olan merkez bankası özerk statüye kavuşturularak ve sadece makroekonomik dengelerin sağlanması açısından önemli olan “fiyat istikrarı”nı sağlama görevi verilerek ve diğer ekonomik faaliyetlerde olduğu gibi, özelleştirme yoluyla mali sistemde yer alan kamu kurumlarının sayıları ve ağırlıkları azaltılarak oluşturulmaya çalışılmaktadır. Mali sistemin güçlendirilmesi için, kamu maliyesinin disipline edilmesinin yanında, mali piyasalarda faaliyet gösteren kurumların uluslararası standartlara uygun yapıya sahip olmalarını sağlayarak ve bu kurumların denetimlerinde özerk yapıya sahip ve uluslararası standartları dikkate alan yeni kurumlar ihdas edilerek veya mevcut kurumların reformu yoluyla, bu kurumların rekabet gücü artırılmaya çalışılmaktadır.

Ayrıca aday ülke, üyelik kriterlerinden Kopenhag uyum kriteri (üçüncü kriter) bağlamında doğrudan yatırım, portföy yatırımları şeklindeki sermaye

²⁸ Bernard Renaud, **Housing and Financial Institutions in Developing Countries**, World Bank Staff Working Papers, Number: 6558, August, Washington D.C.,1984. s.14.

²⁹ Daha fazla bilgi için Bknz. Anthony Saunders and Marcia Cornett, **Fiscal Markets and Institutions**, McGraw-Hill Companies, 2001,s.24.İzzettin Önder ve diğerleri, **Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993. ss.14-21 ve 65-119.

giriş ve çıkışları önündeki engellerin kaldırılması yönünde düzenlemeler yaparak, özel sektörün etkin olduğu, müteşebbisin yatırımları için fon ihtiyacını en düşük maliyetle ve kolaylıkla dış piyasalardan sağlayabildiği bir ortamın yaratılması için gerekli düzenlemeleri yapmaya çalışmaktadır. Böylece, dışa açık ve mali hizmetlerin serbestleştiği bir piyasa ortamı ile artan rekabet sayesinde fon arz edenlerin aşırı kâr marjlarının ortadan kalkması, aracılık maliyetlerinin ve ödünç alma maliyetlerinin düşmesi mümkün olabilmektedir.

Serbest piyasa koşullarının işleyebilmesinde, mali piyasalarda yaratılan fonlar üzerinde kamunun dışlama (crowding out) etkisi yaratmasının önlenmesi için mali disiplinin ve mali şeffaflığın sağlanması ve kamu harcamalarının kontrol altına alınması da önemli bir etkidir. Nitekim AB, halihazırdaki üye ülkelerde kamu maliyesindeki gelişmeleri izlemede kullandığı, kamunun maliye politikası araçlarını kullanımının baskı altına alınmasının göstergesi olan, bütçe açığı ve kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı gibi rasyoların gelişimi aday ülkeler için de değerlendirilmektedir. Böylece, mali piyasalarda serbestleştirme ve gerekli denetim ve gözetimle dengeleri koruyabilen düzenlemeler, mali kurumların rekabet gücünü artırıcı etki yaparken fon talep edenlerin daha düşük fiyatlardan borçlanmalarını sağlayan ortam yaratmaktadır.

2.6. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yapılandırılması

AB'ye tam üyelikte dikkate alınan Kopenhag kriterleri, daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi, MDAÜ'nin üyelik başvurusuna müteakkip belirlenmiştir. Bu sonuç, büyük ölçüde söz konusu ülkelerde hem siyasal hem ekonomik düzene hakim olan sistemin, AB üyesi ülkelerde işleyen liberal sistemden bütünüyle farklı bir sistem olan "merkezi planlama" sistemi olmasından kaynaklanmıştır. Mevcut ekonomik ve siyasal yapıları ile bu ülkelerin mevcut AB üyeleri ile entegrasyonlarının imkânsız olması, öncelikle bu ülkelerin merkezi planlama sisteminden liberal sisteme geçişlerini zorunlu kılmaktaydı. Bu dönüşümün göstergelerden biri de, özel mülkiyetin söz konusu olmadığı önceki sistemlerinden kalan, ekonomik faaliyetlerin tamamını kontrol eden kamu iktisadi teşebbüslerinin³⁰ özelleştirilerek, devletin ekonomik faaliyetlerden çekilmesinin sağlanması idi.

³⁰ Gerçekte KİT'lerin ekonomide etkin rolleri sadece merkezi planlama sisteminin işlediği ülkelerle sınırlı değildir. Merkezi planlama ekonomik sistemindeki gibi, ekonomiye tümüyle hakim olmasalar bile, İkinci Dünya savaşı sonrasında pek çok Batı Avrupa ülkesinde kapitalist ekonomik sistemden karma ekonomik sisteme geçiş ve savaş sonrası yıkılan ekonominin canlandırılması ve yapılandırılmasında KİT'ler oldukça önemli role sahipti. 1980'li yıllardan itibaren tüm dünyada başlayan ekonominin serbestleştirilmesi rüzgârı ile Doğu Bloku dağılmadan önce AB üyesi Batı Avrupa ülkeleri önemli ölçüde özelleştirme yoluyla, KİT'lerin sayısını azaltmıştır. Daha fazla bilgi için Bknz. Halil Sariaslan ve Cengiz Erol, **Türkiye'de KİT'lerin Özelleştirilmesi sorunu ve Sistematik Bir Yaklaşım**, TOBB Yayınları, Ankara, 1993.

Kamu iktisadi teşebbüsleri, ekonomik faaliyette bulunmak üzere devlet ya da diğer kamu kurumları tarafından kurulan, sermayesinin tamamı veya çoğunluğu devlete ya da diğer kamu kurumlarına ait olan, doğrudan veya dolaylı olarak devlet tarafından denetlenen ve bu kurumların ürettikleri mallar için bir bedel ödenmesi gereken iktisadi kuruluşlardır.³¹ Aday ülkenin kamu firmalarını yeniden yapılandırarak ekonomik faaliyetlerden çekilmeleri ve devletin ekonomiye müdahalesinin asgari düzeyde tutulması, işleyen bir serbest piyasa ekonomisi için olmazsa olmaz koşuldur. Bu sonuca ulaşmanın bütün dünyada kabul gören yöntemlerden biri 'özelleştirme'dir. Özelleştirme, serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek için ulusal ekonomi içinde kamunun etkinliğinin en aza indirilmesine ya da tümüyle ortadan kaldırılmasına yönelik düzenleme ve uygulamalar bütünüdür.

Dolayısıyla, KİT'lerin özelleştirilmesi yönünde sağlanan gelişmeler, AB'nin üyelik öncesinde ülke ekonomisini değerlendirmede dikkate alınmaktadır. KİT'lerin sayısındaki azalma ve devletin ekonomik faaliyetlerde payının gerilemesi; rekabet koşullarının iyileştirilmesi, haksız rekabetin önlenmesi ve etkin işleyen bir fiyat mekanizmasının önünün açılması yani, iyi işleyen serbest piyasa koşullarının önündeki engellerin kaldırılması demektir.

2.7. Yenilik

Bugünün hızla küreselleşen dünyasında, ekonomilerin rekabet gücünü gösteren ve rekabet gücünde artırıcı etki yapan unsurlardan başta geleni, ülkelerin "yenilik (inovation)" alanında sağladıkları gelişmelerdir. Günümüzde, gelişmiş ekonomilerin başarısı bütünüyle yeni teknolojileri kullanmalarına; yeni teknoloji kullanmaları da büyük ölçüde, bu ülkelerin özgün bilimsel ve teknolojik kapasitelerine bağlıdır. Uluslararası ticaretin, yatırımların ve teknoloji transferlerinin hızla gelişmesi, ulusal ekonomilerin birbirine bağımlılığının hızla arttığı bir dünya ekonomisi çerçevesinde, sanayi liderliğinin bir ülkeden ya da bir bölgeden ötekisine nasıl çabuk geçtiğini göstermiştir.

Yenilik, sadece ekonomik büyüme hızını-kendi ülkelerinde veya başkalarında- sürdürmek ya da artırmak isteyenler için değil, ekonomik gelişmenin yönünü değiştirmek ya da yaşam kalitesini iyileştirmek isteyenler için de büyük önem taşımaktadır.³² Keşif ve icat yapma çabaları, giderek

³¹ **Ibid.**

³² Machlup daha 1959 yılında, ABD'de işgücünün dörtte birinden fazlasının bilgi sanayilerinde (knowledge industries) istihdam edildiğini göstermiştir. "The Production and Distribution of Knowledge (Bilginin Üretim ve Dağılımı)" başlıklı kitabında (1962), ABD işgücününün %30'undan daha fazlasının mal üreten değil bilgi üreten ve bunu işleyen mesleklerde çalıştığını tahmin etmektedir. Machlup'un tanımı, sadece her tür araştırma, geliştirme, tasarım ve eğitim değil, basım, yayım, test laboratuvarları, tasarım ve çizim büroları, genel istatistik hizmetleri, doğal kaynak "survey (keşif kabiliyeti)" örgütleri, radyo, televizyon ve diğer haberleşme sanayileri, her cins bilgisayar ve enformasyon

artan bir oranda uzmanlaşmış kurumlarda (Araştırma ve Deneysel Geliştirme Ağı) yoğunlaşmaktadır. Bu profesyonelleşmiş sistem, genellikle A&G (R&D,Ar-Ge) kısaltmasıyla tanımlanmaktadır. A&G sisteminin diğer bilgi sanayilerinin yanı sıra sanayi üretimi ve pazarlaması ile karşılıklı ilişkileri, her ekonomi için kritik derecede önem taşımaktadır. A&G konusunda herhangi bir ülkede kabul edilen politika yaklaşımı ister “bırakınız yapsınlar, bırakınız icat etsinler (laissez-faire, laissez- innover)” anlamında zımni olarak gelişsin, isterse açıkça ulusal hedefler ve stratejiler biçiminde belirlensin, bilim ve teknoloji politikasının esasını oluşturmakta ya da “ulusal bilim politikası” olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş bilimsel ve teknik hizmetler ağı (tasarım, kalite kontrolü, bilgilendirme hizmetleri, araştırma ve fizibilite çalışmaları), A&G sisteminin üretim ve sıradan teknik faaliyetlerle ilişkilerini sağlamakta ve düzenlemektedir. Bu hizmetler ağı, ayrıca yenilik çalışmalarının etkin bir biçimde sürdürülmesi ve sanayinin pek çok dalında teknolojik değişmelerin yaygınlaşması açısından kaçınılmazdır.³³

OECD tarafından hazırlanmış olan Oslo Klavuzu’nda, yenilik, yenilikçilik, yenilik faaliyetleri tanımlanmıştır. Bu klavuzla göre yenilik, “yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün/mal/hizmet veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin işletme içi uygulamalarda, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde gerçekleştirilmesidir.”³⁴ Yenilik, kaynakların uzun dönemde korunması ve çevrenin iyileştirilmesi için hayattır. Pek çok kirlenme türünün önlenmesi, atık malların ekonomik olarak geri kazanılması sosyal yeniliklerin yanı sıra teknolojik gelişmeye de bağlıdır. Bu nedenle, yenilik, küresel ısınma, küreselleşme ve istihdam yaratma gibi ivedilikle çözülmesi gereken sosyo-ekonomik ve çevresel zorluklara çözüm yaratmada yardımcı olacak kilit unsurdur. Nitekim, Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı, Gunter Verheugen, “Avrupa uluslararası arenada güçlü olmak istiyorsa; yenilikten korkmayan aksine memnun olan, yeniliği engellemek yerine destekleyen aynı zamanda yeniliği toplumun temel değeri ve tüm vatandaşların yararı olarak değerlendiren bilgiye dayalı ve yeniliğe dost bir toplum olmalıdır.”³⁵ Bu görüş, AB’nin Lizbon Strateji’sinin temelini oluşturmuştur. Avrupa

araçları ile bunları analiz eden ve ortaya çıkaran profesyonel hizmetler gibi alanları da kapsamaktadır. Bütün bu faaliyetler, teknolojik gelişmelerin yayılması ve uygulanması açısından önem taşımaktadır. Porat (1977), “bilgi ile ilgili işlerin” toplam işlerin yarısına ulaştığını tahmin etmiştir. Buna bağlı olarak “bilgi toplumu” kavramı yaygınlaşmıştır Chris Freeman ve Lic Soete, **Yenilik İktisadi**, Çev. Ergun Türkcan, 2. baskı, Tübitak Yayınları, Ankara, s.2.

³³ **Ibid.**, ss.5-7.

³⁴ OECD, **Oslo Klavuzu Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler**, Ankara, 2006, s.50.

³⁵ EC, “A Holistic Blend for Europe’s Innovation Pie”, **European Innovation**. Brussel, November 2006, ss.3-4.

Komisyonu, iş dünyasında rekabeti ve yeniliği teşvik etme yanında istihdamı ve büyümeyi tetikleme amacıyla, 2007-2013 dönemini kapsayan “Rekabet ve Yenilik Çerçeve Programı” geliştirmiştir. 3,62 milyar euroluk bütçeye sahip olan bu program, yeni girişimlerle birlikte mevcut AB destekli pek çok programı bir araya getirmeyi amaçlamaktadır.³⁶

B. MAASTRICHT KRİTERLERİ

Avrupa Birliği'nde ülke ekonomilerini değerlendirmede dikkate alınan ikinci gruptaki ekonomik kriterler, Maastricht Kriterleridir. Bu kriterler AB'nin halihazırdaki üye ülkelerinin Ekonomik Parasal Birlik Alanına (Euro Alanına) dahil edilmelerinde dikkate alınan ve Euro Alanına katıldıktan sonra da ülkeler arasında ekonomik bütünleşme ve yakınlaşma düzeyinin analizinde kullanılan ve rakamsal olarak ya da rasyo olarak belirlenmiş bazı ekonomik göstergelerdir. Bu özellikleri ile Kopenhag ekonomik kriterlerinden farklı nitelikte olup, 9-10 Aralık 1991 tarihlerinde yapılan Zirve'de kabul edilerek 1 Ocak 1993'de yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması³⁷ (MA) ile ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, Antlaşmanın ismi nedeniyle, *Maastricht kriterleri* veya *Maastricht yakınlaşma kriterleri* ya da sadece *yakınlaşma kriterleri* olarak da isimlendirilmektedir.

MA ile Avrupa Birliği, ekonomik ve parasal birlik (EPB) oluşturma hedefine yönelik olarak, üye ülkeler ve AB düzeyinde yapılması gerekenlerin tek paranın kullanıma gireceği tarihe kadar, üç aşamalı olarak planlanmış ve üye ülke ekonomileri güçlü bir para ve maliye politikası yaklaşımı ile kuşatılmıştır. Bu yaklaşım, kurallar ve prosedürlerle kurumsallaştırılarak Avrupa Merkez Bankası (AMB) fiyat istikrarını sağlamadan sorumlu tutulmuş ve kendi fiyat istikrarı hedefini belirlemek için yetki verilmiştir. Kamu açıklarının parasal finansmanın yasaklanması, mali ve parasal disiplinin güvencesi idi. Bu disiplin, EPB'nin üçüncü aşamasına geçiş koşulları olarak enflasyon, bütçe açıkları, kamu borcu, uzun vadeli faiz oranları ve döviz kuru istikrarını yöneten ve daha sonra Maastricht kriterleri olarak bilinen yakınlaşma kriterlerinin tanımlanmasıyla gösterilmiştir.

EPB, çok uluslu entegrasyonun üye ülkelerin ortak bir para politikası ve eşgüdümlü ekonomi politikalar uygulamasını gerektiren ileri aşamasıdır...³⁸ AB üyesi ülkelerin EPB Alanına (Euro Alanına) dahil olabilmeleri için gerekli koşulları, yerine getirip getirmediğine ilişkin değerlendirme, Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması'nın (ATKA) 122(2). Maddesi

³⁶ CORDIS, “Investing in Innovation”. **Innovation and Techonology Transfer**, No:5/04, Brussel, May 2005, s.5.

³⁷ 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak kurulan bölgesel blok, Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği olarak isim değiştirdiği için, bu Antlaşma, Avrupa Birliği Antlaşması olarak da anılmaktadır.

³⁸ Kenneth Dyson, “Introduction: EMU as Integration, Europeanization, and Convergence”, Dyson, K. (Edit.). **European States and the Euro**. New York. Oxford University Press. 2002. ss.21.

uyarınca Avrupa Komisyonu ve Avrupa Merkez Bankası³⁹ tarafından hazırlanan raporlar uyarıncayapılmaktadır. Bu maddeye göre, “Avrupa Komisyonu ve Avrupa Merkez Bankası’nın, Konsey’e üye devletlerin 121(1). maddesindeki koşulları yerine getirmede gösterdikleri ilerlemeyi değerlendirmek amacıyla en az iki yılda bir veya derogasyon almış bir ülkenin talebi üzerine rapor hazırlaması gerekmektedir”. Hazırlanan bu rapor, “Yakınlaşma Raporu (Convergence Raporu)” başlığını taşımaktadır.

Ekonomik ve Parasal Birlik Alanının oluşturulması için üç aşamalı belirlenen sürecin ilk iki aşamasının kesin tarihleri ile belirtildiği halde, üçüncü aşamaya yani EPB alanının oluşturulduğu nihai aşamaya geçiş, üye devletlerin tek para için gerekli koşulları yerine getirip getirmediğine göre belirlenmesi kararlaştırılmıştı. Üçüncü aşamaya geçilmesi konusunda tavsiyeyi, hem Komisyon hem de Avrupa Para Enstitüsü’nün⁴⁰ üye devletlerin gerekli kriterleri sağlayıp sağlamadıkları konusunda verecekleri rapor üzerine Konsey yapacaktı. Nihai karar yetkisi, devlet ve hükümet başkanlarına bırakılmıştı. 31 Aralık 1996’dan önce üye devletler salt çoğunluğunun⁴¹ anılan koşulları sağlaması halinde nihai aşamaya geçiş hedeflenmişti. Ancak, bu tarihe kadar bu sayı sağlanamamış ve nihai aşamaya geçiş, 1 Ocak 1999 tarihine ertelenerek, bu tarihte üçüncü aşamaya her durumda geçilmesine ve salt çoğunluk aranmamasına ve yakınlaşma kriterlerini sağlayan üye ülkelerin üçüncü. aşamaya geçmesine karar verilmişti. 1 Ocak 1999 tarihinde, o dönemde 15 üyeli olan AB’nin 11 üyesinin⁴² nihai aşamaya geçmesi konusunda geçer not verilmiş ve bu ülkeler EPB Alanına dahil olmuştur.

Bugüne kadar yedi Yakınlaşma Raporu kabul edilmiştir (Tablo 1). EPB alanının oluşturulmasına dayanak teşkil eden ilk Rapor olma özelliği taşıyan ve Aralık 1997-Ocak 1998 döneminin değerlendirmesini kapsayan, 1998 yılında kabul edilen Rapordur. Bu rapor, o dönemde 15 üyesi olan AB’nin tüm üyelerine ilişkin değerlendirmeyi kapsarken, 2004 yılı raporu AB’ye yeni üye olan 10 ülkenin ve İsveç’in değerlendirmesini yapan, 2006 Aralık

³⁹ İlk hazırlanan raporlar, Euro Alanının oluşumu için belirlenen ikinci aşamada (1 Ocak 1994-31 Aralık 1998) kurulan Avrupa Para Enstitüsü ve Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanmıştır.

⁴⁰ Avrupa Para Enstitüsü, Avrupa Parasal İşbirliği Fonu’nun görevlerini devrettiği ve daha sonra yerini Avrupa Merkez Bankası’nın aldığı kurumdur. Avrupa Para Enstitüsü, Avrupa Merkez Bankası’nın (AMB) ön kuruluşu olan APE’nin başlıca amacı, Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) 3.aşamasında AMB’nin faaliyetlerine başlayabilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmaktır. Bknz. Akçay, **op.cit.**

⁴¹ O tarihte salt çoğunluk 7 idi.

⁴² EPB alanına dahil olan ülkeler, Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, Finlandiya, Hollanda, İtalya, İrlanda, İspanya, Lüksemburg ve Portekiz’dir. EPB alanına dahil olmayan Danimarka ve İngiltere “opt-out” avantajına sahip oldukları için kendi istekleri ile dışında kalmış, İsveç ve Yunanistan ise kriterleri sağlayamamışlardır.

raporu yeni üyelerden 9 ülkeyi (Polonya, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Estonya, Malta, G.Kıbrıs, Slovenya, Macaristan ve İsveç), son Rapor (2007 Mayıs) G.Kıbrıs ve Malta'nın değerlendirilmesini kapsayan raporlardır.⁴³

Bu raporların hazırlanmasında, dikkate alınan kriterler, üye ülkenin ekonomik ve parasal birliğe ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmede sağladığı ilerlemenin, ülke mevzuatı ve Maastricht kriterleri bağlamında değerlendirilmesine ilişkindir. Euro alanına dahil olmak isteyen üye ülkelerin, ulusal mevzuatlarının uygunluğu, Maastricht yaklaşma kriterlerini yerine getirmeleri, ulusal paralarından vazgeçerek ortak parayı (Euro) kullanmaları, eurosisteme dahil olmaları, para ve döviz kuru politikalarını ulusal belirleme yetkilerini Avrupa Merkez Bankasına devretmeleri, ve döviz kuru mekanizmasına (DKM-II) katılmaları gerekmektedir. Buna göre, Euro alanına (EPB alanına) dahil olmak isteyen üye ülkenin, Kopenhag kriterleri gibi üç grupta toplanan aşağıda belirtilen kriterleri yerine getirmesi beklenmektedir;

-Maastricht yaklaşma kriterleri

-Mevzuata uygunluk kriteri

-Diğer kriterler

TABLO 1

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE YAKINLAŞMA RAPORLARI

Yakınlaşma Raporunun Kabul Tarihi	Kapsanan Dönem	En iyi Performans Gösteren Ülkeler (2)	ENFLASYON KRİTERİ (2)		FAİZ KRİTERİ (2)	
			Referans Değer (%)	Euro Alanı Ortalaması (%)	Referans Değer (%)	Euro Alanı Ortalaması (%)
1998	Aralık 1997 / Ocak-1998	Avusturya, Fransa, İrlanda	2,7	1,5	7,8	4,8
2000	Şubat-1999 / Mart-2000	Avusturya, Fransa, İsveç	2,4	1,4	7,2	5
2002	Mart-2001 / Nisan-2002	Almanya, Fransa, İngiltere	3,3	2,4	7	5,2
2004	Temmuz-2003 / Ağustos-2004	Danimarka, Finlandiya, Fransa	2,4	2,1	6,4	4,3
2006 (Mayıs)	Şubat-2005 / Mart-2006	Finlandiya, İsveç, Polonya	2,6	2,3	5,9	3,4
2006 (Aralık)	Eylül-2005 / Ekim-2006	Finlandiya, İsveç, Polonya	2,8	2,2	6,2	3,4
2007(Mayıs)	Şubat-2006 / Mart-2007	Finlandiya, İsveç, Polonya	3	2,1	6,4	4

⁴³ EMI, **Convergence Report 1998**. Frankfurt. Germany, ss. 14-32..ECB. **Convergence Report 2004**. Frankfurt. Germany. ss.33-50. ECB. **Convergence Report May 2006**. Frankfurt. Germany ss.7-11.ECB. **Convergence Report December 2006**. Frankfurt. Germany ss. 35-52. ECB. **Convergence Report May 2007**. Frankfurt. Germany. ss. 27-32. [http:// www.ecb.int](http://www.ecb.int) (10.10.2007).

(1)Nisan-2004'e kadar AB-15 , Mayıs-2004'den sonra AB-25, Ocak-2007 tarihinden sonra AB-27 dikkate alınmıştır.

(2)Bir önceki 12 aylık aritmetik ortalamaya göre, % değişim olarak hesaplanmıştır.

Kaynak: -EMI, **1998 Coverage Report** , Brussels.

- ECB, **Covergence Reports** (2000,2002, 2004, 2006 ve 2007 yıllarına ait).

Mevzuat uygunluk kriteri ile, üye ülkenin merkez bankasına ilişkin mevzuatının ATKA'nın 108 ve 109. maddeleri ve Avrupa Merkez Bankaları Sistemi (AMBS) ve Avrupa Merkez Bankası (AMB) İlişkin Protokole uygunluğunun sağlanması kastedilmektedir. Buna ilişkin yapılan değerlendirme, üç alanı kapsamaktadır. Birincisi, ATKA'nın 105(1) maddesinde ve AMB/AMBS Protokolünün 2. maddesinde yer alan AMBS'nin amaçlarına uygunluğunu değerlendirmek için, ulusal merkez bankasının amaçlarının incelenmesidir. İkincisi, ATKA'nın 108.maddesine istinaden, ulusal merkez bankasının ve karar mercilerinin bağımsızlığının değerlendirilmesidir. Üçüncüsü ise, ülke EPB Alanına kabul edildiği zaman ulusal merkez bankasının AMB'nin ilkeleri ve talimatları doğrultusunda faaliyet göstermesini garantilemek için, ulusal merkez bankasının AMBS'ne entegrasyonunun incelenmesidir. Ayrıca mevzuata uygunluk kriteri bağlamında, ulusal mevzuat; parasal finansmanın yasaklanmasına ilişkin ATKA'nın 101. maddesine ve imtiyazlı erişimin yasaklanmasına ilişkin ATKA'nın 102. maddesine uygunluk açısından da incelenmektedir.

Diğer kriterler kapsamında, EPB Alanında ekonomik entegrasyon ve yakınlaşmayı etkileyen, Maastricht kriterlerinin dışında kalan faktörler yer almaktadır. Bu faktörler, ürün ve mali piyasaların entegrasyonunu, dış ödemeler bilançosundaki gelişmeleri ve işgücü birim maliyetlerinde gelişmeleri ve diğer fiyat istatistiklerindeki gelişmeleri kapsamaktadır. Aslında bu kriterler de ekonomik göstergeleri içermektedir. Ancak, bu çalışmada sadece Maastricht ekonomik kriterleri inceleneceği için, EPB Alanına dahil olmak için gereken "diğer kriterler"in ve mevzuata uygunluk kriterinin ayrıntılarına girilmeyecektir.⁴⁴

Maastricht ekonomik kriterleri, ATKA'nın 121(1). Maddesinde belirtilen, fiyat istikrarı, faiz oranı, devletin mali durumu (bütçe ve borç kriteri) ve döviz kuru kriteri olmak üzere dört kriterden oluşmaktadır. Bu kriterlerin üçü (enflasyon, faiz, döviz kuru kriterleri) parasal disiplini, diğer kriter (devletin mali durumu) mali disiplini sağlamaya yöneliktir. Bu dört

⁴⁴ Mevzuata uygunluk ve diğer kriterler bağlamında daha fazla bilgi için Bknz: ECB, **Convergence Report May 2007**. Frankfurt. Germany. ss 7-26, <http://www.ecb.int/pub/pdf/concerep/cr2007en.pdf>. (10.10.2007), EC, **Convergence Report December 2006**. Brussel. ss.35-44. <http://eu.europe.int/> (05.10.2007).

yakınlaşma kriterine, ATKA'nın eki olan 21 numaralı Yakınlaşma Kriterlerine İlişkin Protokolde detaylı olarak yer verilmiştir. Bu kriterlerin belirlenmesinde, büyük ölçüde "...Almanya etkili olmuştur. Örneğin, 'aşırı açık prosedürü' Almanya tarafından sunulan bir görüştür..."⁴⁵

Böylece, Birlik üyesi ülkelerin, yıllardır disiplinli para ve maliye politikası uygulayan uzun vadeli fiyat istikrarını sağlamış olan Almanya'nın standartlarını sağlamaları amaçlanmıştır. Üye ülkeler, para ve maliye politikalarını belirlerken Birlik normlarına uyum sağlama hedefini gözetmek durumunda kalacaklardır. Üye ülkeler yukarıda sıralanan şartları yerine getirmedikleri takdirde, nitelikli çoğunluk ile, Maastricht Antlaşmasında yer alan dört yaptırımdan bir tanesi veya hepsi uygulanacaktır. Bu yaptırımlar; üye ülkelerin bonolarının sağlıksız olduğu yönünde bildiri yayımlanması, Avrupa Yatırım Bankasının ilgili ülkeye borç vermemesi, Avrupa Birliğine faizsiz depozito yatırılması zorunluluğu ve para cezası şeklindedir.

1. Fiyat İstikrarı Kriteri

"Fiyat istikrarı, genel olarak hanehalklarının ve firmaların, tüketim, üretim, yatırım ve tasarrufa yönelik kararlarında dikkate almaya gerek duymadıkları ölçüde düşük enflasyon oranı..."⁴⁶ olarak ifade edildiği için, *enflasyon kriteri* olarak da isimlendirilen fiyat istikrarı kriteri, ATKA'nın 121(1). maddesinde tanımlanmıştır. Bu maddeye göre, "yüksek düzeyde bir fiyat istikrarının başarılması [...], fiyat istikrarı itibariyle en iyi performansa sahip 3 üye ülkenin enflasyon oranlarına yakın olmasından kolaylıkla anlaşılacaktır." Fiyat istikrarı kriteri olarak referans alınacak değer in hesaplanması ve üst limiti ise, Yakınlaşma Kriterlerine İlişkin Protokolün 1. maddesinde verilmiştir.

Bu maddeye göre, "fiyat istikrarı kriteri, [...] bir üye ülkenin, sürdürülebilir fiyat istikrarına sahip olması ve inceleme öncesindeki 1 yıllık dönemde, en iyi performans gösteren üç üye ülkenin (yani en düşük enflasyona sahip üç üye ülkenin) yıllık enflasyon ortalamalarının % 1,5'ini aşmayan bir enflasyon oranına sahip olması demektir." Görüldüğü gibi, fiyat istikrarı tanımı iki unsuru, yani enflasyon düzeyini ve ve bu düzeyin sürdürülebilir olmasını içermektedir. Herhangi bir üye devletin enflasyon oranının, en düşük enflasyona sahip üç üye devletin enflasyon ortalamasını en fazla % 1,5 puan aşmasına izin verilmektedir. Enflasyon oranı olarak da, tüketici fiyat endeksi esas alınmaktadır.

Üye ülkelerin tüketici fiyat endeksinin hesaplanmasında farklı metodoloji kullanmaları, tanım farklılıkları, hesaplamada dikkate alınan sepette yer alan kalemlerin sayısının ve ağırlığının farklılığı, hesaplanan

⁴⁵ Baldwin, *op.cit.*, s.8.

⁴⁶ TCMB, *Fiyat İstikrarı*, İstanbul, Ocak-2003, s.1, (Finans Dünyası Dergisinin Ocak-2003 sayısının eki olarak yayımlanmıştır).

kriterin ülkelerin mukayesesinde güvenilir olmayan sonuçlara ulaşılması olasılığını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, fiyat istikrarının bu farklılıkları dikkate alan yeni bir tüketici fiyat endeksi ile ölçülmesine karar verilmiştir. 23 Ekim 1995 tarihinde, Konsey üye ülkelerden toplanan fiyat endekslerini uyumlaştırmak için bir metodoloji belirlenmesinde yasal ilkeler belirleyen bir çerçeve tüzüğü kabul etti. Böylece, fiyat istikrarı kriterinin değerlendirilmesinde kullanılan uyumlaştırılmış fiyat endeksi (harmonized consumer price index-HICP) üretildi. Aralık 2005 tarihine kadar 1996 yılı baz alınarak hesaplanan HICP serisinin baz yılı, bu tarihten itibaren 2005 olarak değiştirilmiştir. Bir ülkenin enflasyon oranı, 12 aylık aritmetik ortalamalar dikkate alınarak hesaplanan uyumlaştırılmış tüketici fiyat endeksindeki bir önceki yıla göre yıllık artış oranıdır.⁴⁷ 2003 yılında AMB Yönetim Konseyi fiyat istikrarını HCIP'teki artış oranının %2'nin altında olması durumu olarak tanımlamıştır.⁴⁸ Ülkeleri karşılaştırmada dikkate alınan enflasyon için referans değeri⁴⁹, 2007 Mayıs ayı itibarıyla, %3 olarak hesaplanmıştır (Tablo 1).

Fiyat istikrarı tanımının ikinci unsuru, fiyat istikrarının sürdürülebilir olmasıdır. Fiyat istikrarının sürdürülebilir olması, üye ülkenin ortak para euroyu kabulünden sonra önceki yıllarda ulaşılan enflasyon düzeyindeki yakınlaşma ve ileri düzeyde bir fiyat istikrarının garantilenmesidir. Bu istikrarın sürdürülebilirliği değerlendirmesine, tatmin edici bir enflasyon performansının, fiyat üzerinde etki yapan geçici faktörlerden ziyade, fiyattaki gelişmeleri etkileyen yapısal faktörlerin yani girdi maliyetleri ve diğer faktörlerin etkilerinin dikkate alınması ile ulaşılmaktadır. Böylece, yakınlaşmanın incelenmesi, enflasyon ve orta vadeli beklentilerin altında yatan faktörlerin bir değerlendirmesini kapsamaktadır. .

2. Döviz kuru kriteri

Maastricht kriterlerinin ikincisi, Avrupa Para Sisteminin döviz kuru mekanizmasına (DKM-II) katılıma ilişkin döviz kuru kriteridir. Euronun çapa olarak kullanıldığı bu mekanizmanın amacı, mekanizmaya katılan üye ülkelerin ulusal paraları arasında, döviz kuru istikrarını sürdürmektir. Ayarlanabilir sabit döviz kuru sistemine dayanan bu sistemle, Euro alanının dışında kalan AB üyesi ülkelerin paraları da Euro'ya bağlanmış olacaktır. AB üyesi ülkeleri için, bu mekanizmaya katılmak ihtiyaridir, ama Euro alanına katılmanın ön koşuludur.

⁴⁷ EC. **Convergence Report December 2006**, s.42-44.

⁴⁸ ECB, **Montly Bulletin**. May-2003, s.8. <http://eu.ecb.int> (20.09.2007).

⁴⁹ Üye ülkelerin enflasyon oranlarını karşılaştırmada kullanılan referans değeri, en iyi performans gösteren üç ülkenin enflasyon oranları ortalamasının üzerine %1,5 eklenerek hesaplanmaktadır. 2007 yılı için 27 üyeli AB'nin en düşük enflasyona sahip üç ülkesi, Finlandiya, İsveç ve Polonya'dır.

Avrupa Para Sisteminde olduğu gibi, mekanizmaya dahil olan her ulusal para için Euro karşısında bir merkezi kur belirlenmiştir ve merkezi kurdan dalgalanma marjı $\pm\%15$ 'dir. Ancak, üye ülke DKM-II'ye katılırken merkezi kurdan dalgalanma marjını bu limitler aralığında, kendisi belirleyebilir. Örneğin, Euro Alanına ilk dahil olan ülkeler ve Danimarka $\pm\%2,25$ aralığını, Estonya, Litvanya ve Slovenya $\pm\%15$ aralığını tercih etmiştir.⁵⁰ Bu kurlara müdahale edilebilir. Dalgalanma marjları içinde müdahale otomatik ve sınırsızdır. Ama müdahale, fiyat istikrarı için tehlike yaratıyorsa, AMB ve diğer ulusal merkez bankaları bu müdahaleyi erteleyebilir. "DKM-II, Euro alana dahil olmadan önce, katılım için gerekli koşullar tamamlanıncaya kadar bekleme odası vazifesi görmektedir"⁵¹

ATKA'nın 121. maddesine göre, "bir üye ülkenin parasının son iki yıl devalüe edilmemiş olması ve Avrupa Para Sistemi'nin döviz kuru mekanizması içinde belirlenen normal dalgalanma marjları içinde kalması" ile üye ülkenin döviz kuru kriterini sağlamış olduğu kabul edilmektedir. Yakınlaşma Kriterlerine İlişkin Protokolün 3. maddesinde ise, "Avrupa Para Sistemi'nin döviz kuru mekanizmasına katılım kriteri (...), herhangi bir üye ülkenin, inceleme döneminden önceki son iki yıl boyunca Avrupa Para Sistemi'nin döviz kuru mekanizması belirlenen normal dalgalanma marjlarına saygılı olması ve aynı dönemde, bu ülkenin parasının diğer bir üye ülke parasına karşı ikili merkez kurunun devalüe edilmemesi" gerektiği hükmü yer almaktadır.

Üye devletlerin paralarının euro karşısındaki merkez kurları, ulusal merkez bankaları arasında günlük yoğunlaşma sürecini müteakkip, AMB tarafından saat.14.15'de kaydedilen günlük referans oranlarıdır. Bu referans döviz kurları, AMB tarafından internet sitesinde yayınlanmaktadır. Reel ikili kurlara, nominal kurların HCIP veya CPI ile deflate edilmesi ile ulaşılmaktadır. Reel ve nominal efektif kurlar ise, üye devletlerin reel ve nominal kurlarına ticaret ağırlıkları (geometrik ağırlık olarak) uygulanarak oluşturulmaktadır.⁵² Son hazırlanan 2007 Yakınlaşma Raporu'nda, döviz kuru istikrarını değerlendirmede dikkate alınan iki yıllık dönem, 2005 Nisan-2006 Mart ayını kapsayan dönemdir.⁵³

3. Devletin Mali Durum Kriteri

EPB alanında ortak politika olmayan, ulusal yetkiye bırakılmış olan maliye politikasının disipline edilmesine yönelik olan, devletin mali durum kriteri (government financial position), ATKA'nın 121(1). Maddesinin

⁵⁰ **New Exchange Rate Mechanism (ERM-II)**, s.4, <http://Europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/125047.htm> (26.10.2007).

⁵¹ **Enlargement and the Euro**, (16.11.2004), s.1. <http://Euroactiv.com/article?temuri=tem:29-129655-16&type=LinksDossier> (20.10.2007).

⁵² ECB, **Convergence Report May 2007**, s.69.

⁵³ **Ibid.** s.73.

121(1). Maddesinde tarif edilmiştir. Bu tanıma göre, “Devletin Mali durumunun sürdürülebilirliğine, 104(6). maddeye göre belirlenen ve aşırı kabul edilen düzeyde bir açık olmaksızın ulaşılmasıdır”. 104. madde aşırı açık prosedürüne ilişkindir. Bu durumu değerlendirmede kullanılan iki kriter (bütçe açığı ve kamu borcu) vardır. Bu kriterlerin gereği, üye devletlerin bütçe açıklarının GSYH'nın %3'ünü geçmemesi (Bütçe açığı kriteri) ve kamu borçlarının GSYH'nın %60'ını aşmaması (borç kriteri) durumunda yerine getirilmiş olmaktadır.

Bu kriterin yerine getirilmesinin, Yakınlaşma Kriterlerine ilişkin Protokolün 2. maddesinde, “inceleme zamanında, üye devlet hakkında, aşırı açığın mevcudiyetine ilişkin ATKA'nın 104(6). maddesine istinaden Konsey tarafından bir kararın verilmemiş olması” anlamına geldiği ifade edilmektedir. Son hazırlanan Mayıs 2007 Yakınlaşma Raporunda, bu kriterin değerlendirilmesinde dikkate alınan dönem Şubat 2006- Mart 2007 dönemidir.

4. Faiz Kriteri

AB üyesi ülkelerin EPB Alanına dahil edilmelerinde dikkate alınan diğer yakınlaşma kriteri, uzun vadeli faiz oranıdır. ATKA'nın 121(1). maddesi, “üye ülkelerde nominal yakınlaşmanın sağlamlığı ve döviz kuru istikrarının, uzun vadeli faiz oranına ilişkin referans değere göre değerlendirilmesi gerekli görülmektedir. Uzun vadeli faiz oranları ile ne kastedildiği, Yakınlaşma Kriterlerine İlişkin Protokolün 4. maddesinde belirtilmektedir. Bu maddeye göre, “uzun vadeli faiz oranları, ulusal tanım farklılıkları dikkate alınarak, uzun vadeli devlet tahvilleri veya karşılaştırılabilir menkul kıymetler baz alınarak ölçülecektir. Söz konusu Protokol'un 5. maddesinde ise, “Komisyon'un bu yakınlaşma kriteri için kullanılacak istatistiki verileri sağlaması gerektiği” ifade edilmiştir. Ancak, bu veriler AMB tarafından geliştirilmiştir.

AMB, 10 yıl vadeli tahvillere bir ölçüt olarak getiri serilerinin uyumlaştırılması için bir kriter geliştirmiş ve ulusal merkez bankalarından bu bağlamda verileri toplamaya başlamıştır. Bu serilerin hazırlanmasında kullanılacak tahvillerin seçiminde, dikkat edilecek kriterleri belirlenmiştir. Bu doğrultuda, serilerin oluşturulmasında tahvilin;

- Merkezi hükümet tarafından ihraç edilmesi,
- Kalan vadesinin 10 yıla yakın olması,
- Yeterince likit olması (bu kriter tahvil seçiminde temel kriterdir),
- Sabit getirili olması
- Vergi sonrası toplam verimi

dikkate alınmaktadır.⁵⁴ Görüldüğü gibi, yaklaşma kriterleri EPB alanında ortak para euronun güçlü ve istikrarlı bir para olması, ortak para ve döviz kuru politikasının etkin olması ve üye ülke ekonomilerinin yaklaşmasının sağlanması ve sürdürülmesinin değerlendirilmesinde önemli kriterlerdir. Böylece, EPB alanında makroekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülebilir olması mümkün olabilecektir.

II. AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİK KRİTERLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölüme kadar, Avrupa Birliği'nin ekonomik kriterlerini; üyelik öncesi yerine getirilmesi gereken kriterler (Kopenhag ekonomik kriterleri) ve üye olduktan sonra EPB alanına dahil olmak için yerine getirilmesi gereken kriterler (Maastricht yaklaşma kriterleri) olarak iki grupta toplayarak inceledik. Bu kriterlerin aslında bazı ortak yönleri vardır. Örneğin; her iki kriterin değerlendirilmesi için düzenli raporlar hazırlanmaktadır. Üye ülkelerin Maastricht kriterlerinde sağladıkları ilerlemeler, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Merkez Bankası tarafından hazırlanan "Yaklaşma Raporu (Convergence Report)" olarak bilinen raporlarda değerlendirilmektedir. Kopenhag kriterlerine ilişkin aday ülkelerin sağladıkları ilerlemeler ise, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan "İlerleme Raporu (Progress Report)" olarak bilinen raporlarda değerlendirilmektedir.

Yine bu kriterlerin yerine getirilmesi, aday ülkenin AB tarafından tam üyeliğe kabul edilme veya aday ülkenin tam üye olma taahhütünü ya da AB üyesi ülkenin EPB alanına dahil olma taahhütünü taşımamaktadır. Yani, Kopenhag Kriterlerinin yerine getirilmesi otomatik olarak aday ülkenin AB tarafından üye olarak kabul edilmesi anlamına gelmediği gibi, aday ülke de Norveç örneğinde olduğu üzere üyelikten vazgeçebilir. Aynı şekilde, Maastricht Kriterlerinin yerine getiren ülkenin, kriterleri sağlar sağlamaz EPB alanına dahil olmasını zorunlu kılmamaktadır. Örneğin İsveç, gereken koşulları sağladığı halde henüz EPB alanına katılmamıştır.

Yukarıda belirtilen ortak yönlerine rağmen, bu kriterler arasında önemli farklılıklar vardır.

-Kopenhag Kriterleri AB'ye tam üye olmak için yerine getirilmesi gereken kriterler iken, Maastricht Kriterleri AB üyesi olan ülkelerin Euro Alanına dahil olabilmeleri için yerine getirilmesi gereken kriterlerdir.

-Kopenhag ekonomik kriterleri, Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerinin AB üye olabilmeleri için ülkelerin, sahip olmaları gereken ekonomik sisteme ilişkin tercihin yapılmasına temel oluştururken, Maastricht kriterleri benzer ekonomik düzene sahip üye ülkelerin ekonomilerinin yaklaşştırılması hedefine yönelik makroekonomik göstergeleri içermektedir.

⁵⁴ EC, 2006, **op.cit.**

-Kopenhag Kriterleri, Maastricht Kriterlerinden daha geniş kapsamlıdır. Maastricht kriterleri tümüyle ekonomik kriterler iken ve ülke ekonomisi ile bazı makroekonomik göstergelerle ilgili referans değer oluşturulmasını sağlarken, Kopenhag kriterleri ekonomik,siyasi ve uyum gibi farklı alanlara ilişkin kriterleri içermektedir.

-Kurucu Antlaşmalarda düzenlenen Maastricht kriterlerinin aksine, Kopenhag kriterleri 1993 yılında yapılan Zirve toplantısında genişleme konusunda verilen kararlarla ortaya çıkmıştır.

-Kopenhag kriterlerinin aday ülke tarafından yerine getirilmemesi üyelik sürecinin uzaması, ertelenmesi veya sona erdirilmesi neticesini doğurabilecektir. Buna karşın, Euro alanına dahil olan ülkelerin, Maastricht kriterlerinden mali kriterlere ilişkin ihlalleri, Kurucu Antlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirmediği anlamına gelmekte ve bu ülkeler hakkında hukuki yaptırımlar uygulanabilmektedir.

-Kopenhag Kriterlerini yerine getirdikten sonra, aday ülkenin AB'ye derhal tam üye olacağı taahhütü söz konusu olmayıp, aday ülke kriterleri yerine getirilmiş olsa bile Avrupa Birliği, tam üyelik başvurusunu değerlendirerek yeni başka kriterler ihdas edebilir. Örneğin, son yıllarda gündeme gelen "Birliğin üyeliği hazmetme kapasitesi" gibi. Öte yandan, Kurucu Antlaşmada düzenlenen Maastricht Kriterlerinin değiştirilmesi veya yeni kriterlerin ihdas edilebilmesi için Kurucu Antlaşmalarda değişiklik yapılması gerekmektedir. Böyle bir değişiklik yapılmadığı takdirde, EPB'ye ilişkin diğer kriterlerle birlikte, Maastricht Kriterlerini yerine getirdiği Avrupa Komisyonu ve Avrupa Merkez Bankasının raporları ile kabul edilen ülkenin Euro alanına katılması, ilave yakınlaşma kriterleri getirilerek engellenemez.

-Her iki grupta yer alan ekonomik kriterlere ilişkin düzenli raporlar hazırlanmaktadır. Ancak, raporların hazırlanma periyodları farklıdır. İlerleme raporlarının her yıl, yakınlaşma raporlarının iki yılda bir düzenlenmesi söz konusudur. Ancak ilerleme raporundan farklı olarak, derogasyon almış ülkenin talebi olduğu takdirde iki yıl beklenmesine gerek yoktur. Aynı yıl, birden fazla yakınlaşma raporu hazırlanabilir. Örneğin; 2006 yılında iki Yakınlaşma Raporu (Mayıs ve Aralık ayları) hazırlanmıştır.

Avrupa Birliği ekonomik kriterlerinin, farklı amaçlar için ihdas edilmiş olsa da, birbirini tamamlayan, biri diğerinin aşaması olan ve dolayısıyla aralarında sebep-sonuç ilişkisi olan kriterler olduğu söylenebilir. Aynı şekilde, bu ekonomik kriterlerin aynı amaç için oluşturulan diğer kriterlerden ayrı tutulması ve tek başına yerine getirilmesinin beklenmesi de doğru değildir. Aralarında da tamamlayıcılık ve bağımlılık ilişkisi söz konusudur. Nitekim, Kopenhag ekonomi kriteri, diğer Kopenhag kriterlerinin (siyasi ve uyum kriterleri) yerine getirilmesini etkilerken aynı zamanda bu kriterlerde sağlanan ilerlemelerden etkilenecektir. Kopenhag ekonomik kriterinin

gereğinin yerine getirilmesi, yani işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve rekabet gücünün artması, Kopenhag siyasi kriterinin yerine getirilmesi ile mümkündür. Çünkü, Kopenhag siyasi kriteri, liberalizmin siyasi boyutunun yerine getirilmesi; Kopenhag ekonomik kriteri ise liberalizmin ekonomik boyutunun yerine getirilmesine ilişkindir.

Liberal ekonomik düzen, bireycilik, rekabet, özel mülkiyet, miras, serbest girişim, fiyat mekanizması, ekonomik hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ilkelerinin yerine getirilerek iyi işleyen serbest piyasa ekonomisini savunurken, liberal siyasal düzen, liberal demokrasiyi savunmaktadır. "...Liberal demokrasi ile, devletin güç ve yetkilerinin sınırlandırıldığı, temel siyasi hakların ve özgürlüklerin güvence altına alındığı bir düzen kastedilmektedir. Liberal siyasal düzenin temel ilkeleri ise; kanun hakimiyeti, hukukun üstünlüğü, sınırlı ve sorumlu devlet, temel siyasi hakların ve özgürlüklerin güvence altına alınmasıdır."⁵⁵

Bu nedenle, Kopenhag kriterlerinden siyasi kriter ve ekonomik kriter, birbirini tamamlayan kriterlerdir. Biri gerçekleştirilmezse diğer kriterin yerine getirilmesi mümkün değildir. Örneğin, eğer aday ülke, bir hukuk devleti olmayı, insan haklarını korumayı ve demokrasiyi garanti altına alan bir kurumsal istikrarı gerçekleştiremezse, ekonomik kriterin yani, hem işleyen bir piyasa ekonomisinin hem de Birlik içerisindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskıyla başa çıkacak bir kapasitenin yaratılması ve sürdürülebilmesi söz konusu olamaz. Çünkü, piyasa ekonomisi, demokrasi ve hukuk devleti ile sosyal ahlâktan bağımsız olarak ele alınıp kurgulanamaz.

Bir ülkede demokrasinin varlığı için gerekli olan unsurlar, piyasa ekonomisinin varlığı ile mümkündür. Demokrasinin varlığı için gerekli olan unsurlar;⁵⁶

-Kuvvetler Ayrımı; Demokrasi için şart olan kuvvetler ayrımı, iktisadi ve siyasi iktidarların ayrımının gerçekleşmesini, yani piyasa ekonomisinin kabulünü gerektirir. Örneğin; devletçiliğin mevcudiyeti, siyasal ve iktisadi iktidarlar tekeline hükümetlere vermekte olup; rant ekonomisine ve popülizme yol açmaktadır.

-Muhalefet Hakkının Mevcudiyeti, birden çok siyasal partinin mevcudiyeti ile değil, piyasa ekonomisinin ve özel mülkiyetin yani servet sahibi bireylerin bulunması ile mümkündür.

Sonuç olarak, piyasa ekonomisi, özgürlük ve etkinliği bağdaştırabilen tek iktisadi örgütlenme olduğu için, demokrasinin ihtiyaç duyduğu ekonomik

⁵⁵ Aktan, **op.cit.**, s.16.

⁵⁶ Güneri Akalın, "Piyasa Ekonomisinin Neresindeyiz?", **İşveren Dergisi** Eylül, 2003, ss. 2-3, http://www.tisk.org.tr/isveren_yazdir.asp?yazi_id=791&id=47&baslik_id=&yapi.html (13.09.2007).

sistemdir. Ayrıca demokrasi de, piyasa ekonomisine destek verir. Çünkü, tüketicinin piyasada egemen olabilmesi, seçmenin devlete egemen olmasına bağlıdır.

Piyasa ekonomisinin işletilebilmesi, demokrasi yanında hukuk devletinin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Ekonomik bakımdan mübadeleler zinciri olan piyasa ekonomisi, hukuki açıdan sözleşmeler yumağıdır.⁵⁷ Eğer sözleşmeler yerine getirilmez ise, piyasa ekonomisi çöker. Dolayısıyla devlete verilen işlevlerden biri de, sözleşmelerin yerine getirilmesinin sağlanması, yani hukukun uygulanmasıdır. Sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini yerine getirmeyen taraflara karşı devletin cebir gücünün kullanılması gerekmektedir. Zira, piyasa ekonomisinin işletilmesinin sağlanmasında bir kamu yararı söz konusu olup yapılan müdahale, bir kamu hizmetidir. Sonuçta, piyasa açısından sözleşmelerin yerine getirilmesinde devletin cebir gücüne ihtiyaç duyulurken, ekonomik özgürlüklerin korunması açısından ise, bu alana devletin müdahale etmemesi ve özgürlüklerin teminat altına alması, hukukun himayesine kavuşturulmasına ihtiyaç vardır.

Kopenhag üçüncü kriteri (uyum kriteri), aday ülkenin diğer iki kriterle ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmesini kolaylaştırırken, aynı zamanda üyelik sonrası süreçte AB tek pazarına uyum kapasitesini artırmaya yöneliktir. Bu nedenle, bu kriter AB bağlamında, aday ülkenin AB tek pazarının işleyişine ilişkin belirlenen kurallara ve yapılan düzenlemelere uyumunu içermektedir. Aday ülkeler, tam üyelik öncesinde Topluluk mevzuatına tam üye olduktan sonra yapılacak yeni düzenlemelere uymayı taahhüt etmektedirler. Bu uyumda gösterilen başarı, yani aday ve üye ülkelerin uyum kapasitesindeki artış, AB'nin ekonomik entegrasyonunun, bir ekonomik ve parasal birlik alanı olarak ilerlemesini hızlandıracaktır.

Sonuçta, Kopenhag siyasi kriterinin yerine getirilmesi, ekonomik kriterin büyük ölçüde yerine getirilmesinin göstergesi olurken, Kopenhag ekonomik kriterinde sağlanan ilerlemeler siyasi kriterinin yerine getirilmesinde sağlanan ilerlemelerin büyük ölçüde yansıması olacaktır. Kopenhag uyum kriterinde sağlanan ilerlemeler, üye olduktan sonra EPB alanının oluşturulması için gereken kriterlere ilişkin yükümlülüklerin kolaylıkla yerine getirilmesi sonucunu hazırlayacaktır.

Dışa açık ve serbest piyasa koşullarında işleyen bir ekonomiye sahip ülkelerin makroekonomik istikrar içinde etkin işleyen bir ekonomiye sahip olmaları, onların rekabet gücünü artırıcı etki yapacaktır. Bu sonuca ulaşılabilmesi, makroekonomik istikrar ortamının sağlanmasında çok önemli etken olan yeterli altyapı olanaklarına, yeterli beşeri ve fiziksel sermayeye, güçlü mali sisteme sahip olunabilmesi ile mümkündür. Bu unsurlar, bir arada o ekonominin yenilikçi bir ekonomi olması için gerekli ortamı da

⁵⁷ Akalın, 2003, *ibid.*, ss.2.

hazırlayacaktır. Bu yönde ülke ekonomilerinde meydana gelen olumlu gelişmeler, AB'nin geleceğe yönelik ekonomik alanda strateji belgesi niteliğinde olan Lizbon Stratejisinde belirlenen dünyanın en rekabetçi ve bilgiye dayalı dinamik bir ekonomisi olma hedeflerine ulaşmasına zemin teşkil edecektir.

SONUÇ

Genel olarak, Kopenhag ekonomik kriterleri ve Masstricht Kriterleri (yakınlaşma kriterleri) olarak iki grupta toplanabilen Avrupa Birliği ekonomik kriterleri, farklı amaçlar için ihdas edilmiş olsalar da, birbirini tamamlayan, biri diğerinin aşaması olan kriterlerdir. Çünkü farklı ülkeler benzer ekonomik düzene sahip oldukları takdirde, bu ülkelerin ekonomilerinin yakınlaşması, piyasalarının bütünleşmesi ve tek bir pazarın yaratılması mümkün olabilir. AB'nin aday ülkelere, diğer üyelerle benzer ekonomik düzene sahip olmaları yönünde kriter getirmesi bu nedenden kaynaklanmaktadır. Tek bir Avrupa Pazarının yaratılabilmesi ise, ancak serbest piyasa ekonomisi ile mümkün olabilir. Piyasa ekonomisi olarak adlandırılan liberal ekonomik düzen, rekabete dayalı, kârı esas alan, özel mülkiyet, miras, sözleşme yapma, teşebbüs ve tercih özgürlüğünün güvence altına alınmış olduğu ve devletin fiyat mekanizmasının işleyişine en az düzeyde müdahale ettiği bir ekonomik sistem modelidir. Piyasa ekonomisine sahip olmayan ülkelerin, ekonomilerini yakınlaştırmaları ve Maastricht Kriterlerini yerine getirerek makroekonomik istikrar içinde büyüyen bir ekonomik ve parasal birlik alanı oluşturmaları mümkün görülmemektedir.

Bu nedenle, tam üyelik için yerine getirilmesi gereken işleyen serbest piyasa ekonomisi ve ekonominin rekabet gücüne ilişkin Kopenhag ekonomik kriterinin yerine getirilmesini, AB'nin bir ekonomik ve parasal birlik alanı olarak ekonomik bütünleşmesinin ilerlemesini hızlandırma amacına yönelik olarak belirlenen Maastricht ekonomik kriterlerinden ayrı tutmak doğru değildir. Aynı şekilde, bu ekonomik kriterlerin aynı amaç için oluşturulan diğer kriterlerden ayrı tutulması ve tek başına yerine getirilmesi de beklenmemelidir. Örneğin; Kopenhag kriterlerinden siyasi kriter ve ekonomik kriter, birbirini tamamlayan kriterlerdir. Demokrasinin garanti altına alınmadığı, bir hukuk devleti olma özelliği taşımayan yani liberal siyasi düzene sahip olmayan bir ülkenin, ancak liberal siyasi düzende işleyebilen piyasa ekonomisine de sahip olması mümkün değildir.

Sonuç olarak, Avrupa Tek Pazarının yaratılması, AB ekonomisinin rekabet gücünün artırılabilmesi için, büyük ölçüde birbirinin tamamlayıcısı olan AB'deki üyelik öncesi ve üyelik sonrası kriterleri birbirinden farklı ve bağlantısız kriterlermiş değerlendirilmesinin uygun olmayacağı düşünölmektedir.

KISALTMALAR

- AB : Avrupa Birliği
AMB : Avrupa Merkez Bankası
AMBS : Avrupa Merkez Bankaları Sistemi
ATKA : Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması
CPI : Tüketici Fiyat Endeksi
DKM : Döviz Kuru Mekanizması
EPB : Ekonomik ve Parasal Birlik
GATT : Ticaret ve Tarifeler Konusunda Genel Anlaşması
GSYİH : Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
HCIP : Uyumlaştırılmış Fiyat Endeksi
MA : Maastricht Antlaşması
MDAÜ : Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri

KAYNAKÇA

- Akalın, Güneri **Türkiye'de Piyasa Ekonomisi'ne Geçiş Süreci ve Ekonomik Kriz**, TİSK Yayınları, Tşof Plaka Matbaacılık, 2002, Ankara.
- Akalın, Güneri "Piyasa Ekonomisinin Neresindeyiz?", **İşveren Dergisi**, Eylül, 2003, ss.1-5. http://www.tisk.orgtr/isveren_yazdir.asp?yazi_id=791&id=47&baslik_id=&yapi.html (13.09.2007).
- Akçay, Belgin "AvAvrupa Para Sisteminden Ekonomik Parasal Birliğe", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Kasım, 2006, ss.14-32.
- Aktan, Coşkun **Gerçek Liberalizm Nedir?**, T Yayınları, Mart Matbaacılık, 1994, İzmir.
- Balasubramanyam, V.N "Türkiyenin Geleceğine Yatırım", **Forum İstanbul 10 Mayıs 2003**. http://www.forumistanbul.com/trk/program/p2003_13_2.doc (10.10.2007).
- Baldwin, Richard & Wyplosz, Charles **The Economics of European Integration**. Second Edition. The McGraw-Hill Companies, England, 2004.
- Barber, William J. **İktisadi Düşünce Tarihi**, Şüle Yayınları, Gündoğdu Matbaası, İstanbul, 1995.
- Berksoy, Taner "Piyasa Ekonomisi Kurgusu ve Kamu Müdahalesi", **Gülten Kazgan'a Armağan Türkiye Ekonomisi** (İçinde), İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, ss.165-178.
- Chang, Ha-Joon "Breaking the Mould: an Institutionalist Political Economy Alternative to the Neo-Liberal Theory of the Market and State", **Cambridge Journal of Economics**, Issue 26, 2002, ss.539-542
- CORDIS "Investing in Innovation", **Innovation and Technology Transfer**, No:5/04, Brussel, May 2005.
- DPT **Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar**, Ankara, Ağustos, 1993.
- Dyson, Kenneth "Introduction: EMU as Integration, Europeanization, and Convergence", Dyson, K, (Edit.). **European States and the Euro**, New York, Oxford University Press, 2002.

- EC **Commission Opinion on Bulgaria's Application for Membership of the European Union, 1997.** http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/dwn/opinions/bulgaria/bu-op_en.pdf (07.10.2007).
- EC **Turkey 2005 Progress Report**, 9 November 2005, Brusell. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1426_final_progress_report_tr_en.pdf (07.10.2007).
- EC "A Holistic Blend for Europe's Innovation Pie", **European Innovation**, Brussel, November 2006.
- EC **Reporting Intellectual Capital to augment Research, Development and Innovation in SMEs**, Brussel, June 2006.
- EC **Convergence Report December 2006**, Brussel.
- ECB **Montly Bulletin**, May-2003. <http://eu.ecb.int> (20.09.2007).
- ECB **Convergence Report December 2004**. Frankfurt, Germany. <http://www.ecb.int/pub/pdf/concerep/cr2004en.pdf>. (10.10.2007).
- ECB **Convergence Report December 2006**, Frankfurt, Germany. <http://www.ecb.int/pub/pdf/concerep/cr2006en.pdf>. (10.10.2007).
- ECB **Convergence Report May 2007**, Frankfurt, Germany. <http://www.ecb.int/pub/pdf/concerep/cr2007en.pdf>. (10.10.2007).
- EMI **Convergence Report 1998**, Frankfurt, Germany.
- FitchRatings "Public-Private Partnerships: the Next Generation of Infrastructure Finance", **Project Finance**, August 2004, ss.1-8.
- Foster, Nigel **EC Legislation 2003-2004**, 14th edition, Oxford University Press, 2003.
- Global Development Finance "The Challenge of Financing Infrastructure in Developing Countries", **Global Development Finance**, 2004, ss.149-167.
- Gökdere, Ahmet "Zayıf Euro ve Avrupa Birliği'nde Çatlaklar", **Yeni Türkiye Dergisi**, AB Özel sayısı, C.2, No.36.

- Günuğur, Haluk **Avrupa Birliği**, Eko Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını, Rekmay Reklam ve Tasarım Ltd. şti., Ankara, 2007.
- Hartwich , Frank at al. "Chain Development Context of Market Liberalization", **Conference on International Agricultural Research for Development Stuttgart-Hohenheim, October 11-13, 2005.**
- İKV **Avrupa Anlaşmaları**, <http://www.ikv.org.tr/sozluk.php?l=A> (19.09.2007).
- Kavalalı , Murat **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci**, DPT Yayınları, Ankara, 2003.
- Kazgan, Gülden **İktisadi Düşünce**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.
- Lindbeck, Asar **Piyasa Ekonomisi ve Demokrasi**, Çev. şahin Alpay, Bilgi ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.
- Masson, Paul ve Pattillo, Catherina "Monetary Union in West Africa: An Agency of Restraint for Fiscal Policies?", **Journal of African Economies**, Vol.11, No.3, 2005, ss.387-412.
- Moussis, Nicholas **Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Mega Pres, 2004.
- OECD **Oslo Klavuzu Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler**, Ankara, 2006.
- OECD "Human Capital", **OECD Insights**, 2007. http://www.oecd.org/topic/0_286.en_2649_34605_1_37451.00.html (05.10.2007).
- Önder, İzzettin ve diğerleri **Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993.
- Renaud, Bernard **Housing and Financial Institutions in Developing Countries**, World Bank August, Washington D.C.1984.
- Saunders, Anthony&A38 Cornett, Marcia **Financial Markets and Institutions**, McGraw-Hill Companies, 2001.
- Sariaslan, Halil ve Erol, Cengiz **Türkiye'de KİT'lerin Özelleştirilmesi Sorunu ve Sistematik Bir Yaklaşım**, TOBB Yayınları, Ankara, 1993

- Schotter, Andrew **Free Market Economics**, İkinci Baskı, Basil Blackwell, Massachusetts, USA, 1990.
- Skousen, Mark **Modern Devletin İnşası**, Çev. M. Acar ve Diğerleri. Liberte Yayınları, Ankara, 2003.
- Smith, Adrian & Rochovska, Alean "Domesticating neo-liberalism:Everyday Lives and Geographies of Post-socialist Transformations", **Geoforum**, v.3, 2007, ss.1-15.
- Smith, Julie "Enlarging Europe", **Journal of Common Market Studies**, Vol.38, September 2000, ss.121-124.
- TCMB **Fiyat İstikrarı**, İstanbul, Ocak-2003. (Finans Dünyası Dergisinin Ocak-2003 sayısının eki olarak yayımlanmıştır).
- Töre, Nahit "Avrupa Birliği'nde Parasal Entegrasyon: Avrupa Para Sistemi ve Parasal Birlik", A.Ü. ATAUM, 28. Dönem Temel Eğitim Kuru Ders Notu, Ankara, 2001.ss.4-5.

DİĞER KAYNAKLAR

Conclusions Of The Presidency, European Council In Copenhagen 21-22 June 1993, <http://europa.eu.int> (30.10.2007).

<http://www.euractiv.com/en/future-eu/lisbon-agenda/article-117510>
(20.10.2007)

Documents Concerning the Enlargement Process with the Fifth Enlargement Countries, http://ec.europa.eu/enlargement/key_documents/index_archive_en.htm (19.09.2007).

Enlargement and the Euro. (16.11.2004). <http://Euroactiv.com/article?tcmuri=tcm:29-129655-16&type=LinksDossier> (20.10.2007).

New Exchange Rate Mechanism (ERM-II). <http://Europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/125047.htm> (26.10.2007).

Organization of East Caribbean States. http://en.wikipedia.org/wiki/Organization_of_East_Caribbean_States (09.09.2004).

Resolution on the Financing of the Enlargement of the European Union, <http://Europa.eu.int/eurlex/lex/LexUriServ.do?uri=CELEX:51996IP035>, (05.09.2007).

http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accession_process/criteria/index_archive_en.htm (12.09.2007).

